

# Demográfiai kihívások – politikai és szakpolitikai válaszok

Juhász Attila

Molnár Csaba

Szicherle Patrik

Zgut Edit

2018. október 15.

## Tartalom

Bevezetés.....	3
Vezetői összefoglaló .....	4
Demográfiai kihívás Európában és Magyarországon .....	5
Népesség .....	5
Termékenység .....	7
Elöregedés .....	8
Nemzetközi migráció .....	10
Régiós helyzetkép.....	12
Politikai és szakpolitikai válaszok .....	15
Ideológia vs. szakpolitika Magyarországon .....	15
Népesedéspolitikai irányok a régiós országokban .....	18
Lengyelország .....	19
Csehország és Szlovákia.....	20
A népesedéspolitika jó gyakorlatok legfontosabb szempontjai.....	22
Gyermekgondozás vagy pénzbeli segély? .....	22
A népesedéspolitika céljai és eszközei .....	22
Szülői szabadságok .....	23
Adókedvezmények és pénzbeli juttatások .....	23
Szülőbarát vállalati gyakorlatok .....	24
Univerzális gyermekellátás.....	24
Európai jó gyakorlatok.....	25
Franciaország.....	25
Írország .....	27
Svédország.....	28
Németország .....	29
Konklúziók .....	30

## Bevezetés

A 2018-as magyarországi parlamenti választást követően Orbán Viktor miniszterelnök közölte, hogy a következő kormányzati ciklus szándékai szerint „demográfiai súlypontú lesz”. Bár e kijelentés szakpolitikai tartalma részleteiben még nem ismert, az jól látható, hogy a kormány majd minden döntését igyekszik népesedéspolitikai keretben tálni. A legfőbb demográfiai cél a születések számának növelése. A nap mint nap sulykolt kormányzati narratíva szerint Európa népessége csökken, de míg Nyugaton bevándorlással, addig Magyarországon és a régió egyes országaiban belső erőforrásokra támaszkodva igyekeznek kezelni ezt a kihívást. Ebben az értelmezésben tehát a népesedéspolitika a kormányzati kommunikáció által konstruált civilizációs küzdelem eszközeként jelenik meg, amely Magyarország, sőt időnként egész Európa etnikai, kulturális jellegét hivatott megvédeni. Elsősorban ez az ideológiai keretezés emeli a demográfia ügyét a kormányzati politika középpontjába.

Ugyanakkor gazdasági szempontból is kiemelt figyelem irányul a demográfiai kérdésekre. A fiatal és képzett munkaerő növekvő mértékű hiánya egyre jelentősebb gondokat okozhat hosszú távon, de a munkaerőhiány már rövid távon is veszélyezteti a gazdasági növekedést, és teljes ágazatokat vethet vissza (pl. építőipar, vendéglátóipar, egészségügy stb.).

Hosszabbtávon ugyancsak jelentős kihívás, hogy a magyar népesség előregedésének és rossz egészségügyi állapotának következtében növekszik a nyugdíjrendszerre, valamint az egészségügyi rendszerre nehezedő teher.

Bár a demográfiával foglalkozó szakértők egy része azt várná el a politikai döntéshozóktól, hogy világnézeti küzdelem helyett a tények, az adatok és a mérhető hatású intézkedések alapján adjanak válaszokat a népesedési kihívásokra, ez ma Magyarországon aligha látszik lehetségesnek. Nem azért, mert végső soron és természetes módon minden politikai szereplő valamilyen értékfelfogásból indul ki, hanem azért, mert a kormány, ezen túllépve, olyan mértékben egyszerűsítette le és radikalizálta a népesedéspolitikai álláspontját, hogy az már sokszor a saját szakpolitikai intézkedéseinek egy részével sincs összhangban.

Tanulmányunkban néhány főbb mutató mentén áttekintjük Magyarország demográfiai helyzetét az európai és a régiós adatok tükrében, értékeljük a kormány demográfiai gondokra adott politikai és szakpolitikai válaszait, majd – a teljesség igénye nélkül – kitekintünk az európai gyakorlatban sikeres népesedéspolitikai eszközökre. Ezek kapcsán rámutatunk arra, hogy amennyiben különböző értékfelfogásokból indulunk ki, a nemzetközi tapasztalatok alapján Európában sokszor éppen a progresszív politikai válaszok bizonyulnak a leghatékonyabbnak. Ebben a tanulmányban nincs lehetőségünk arra, hogy teljes mélységében vizsgáljuk a rendkívül összetett demográfiai kihívásokat és az arra adott válaszokat, hanem Magyarországra fókuszálva ahhoz nyújtunk háttérrel, hogy milyen viszonyban van egymással a politikai retorika, a valós demográfiai helyzet és a szakpolitikai problémakezelés.

## Vezetői összefoglaló

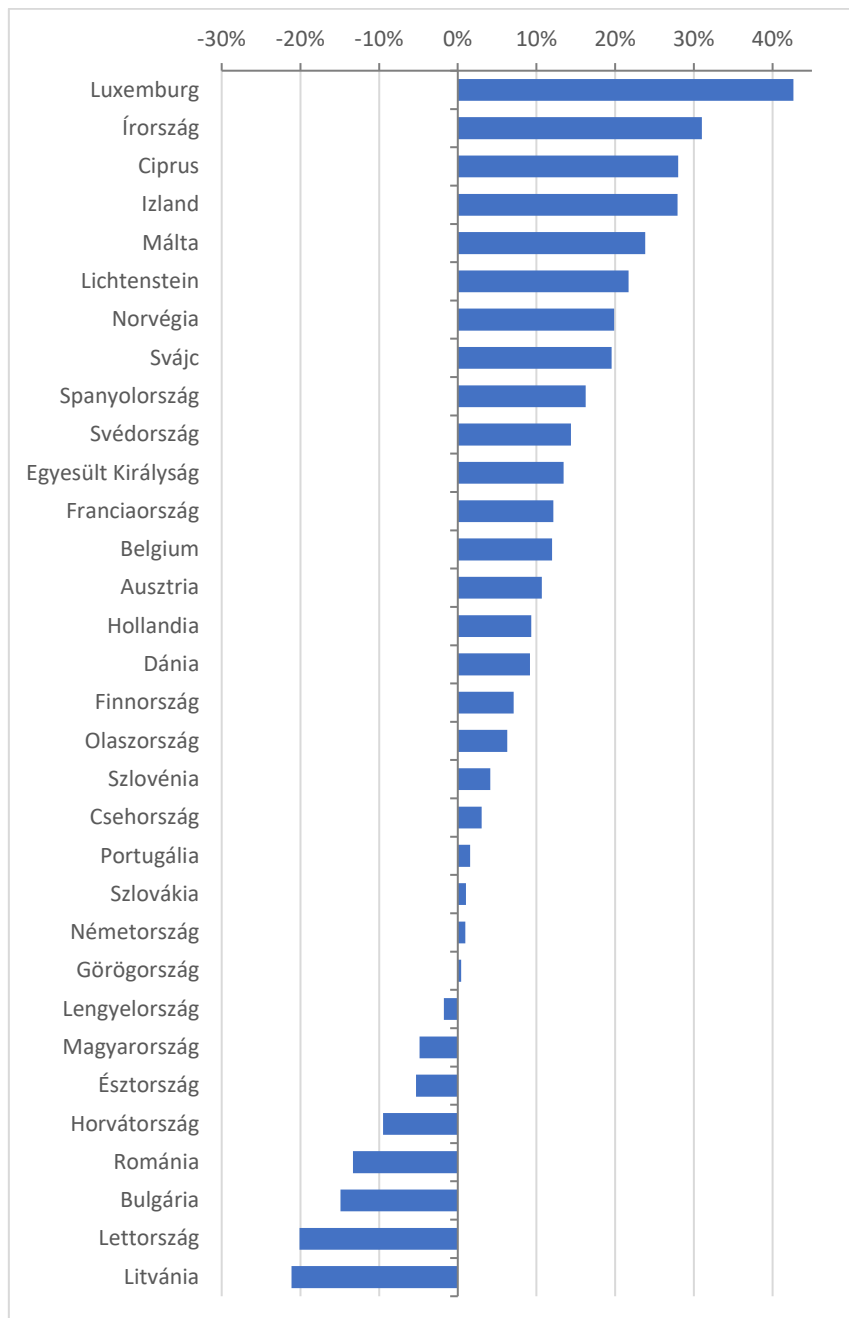
- **Az elmúlt 20 évet tekintve a népességszám-változásban nagyon eltérő folyamatok figyelhetők meg Európában.** Téves megközelítés, miszerint az Európai Unió tagállamaiban már csak a bevándorlás pótolja a csökkenő népességet. Az adatok nem támasztják alá azokat a népesedéspolitikai narratívákat, amelyek a demográfiai folyamatokat a fejlett-fejletlen, illetve a muszlim-keresztény világ szembeállításán keresztül igyekeznek elbeszélni. Európában **a legnagyobb probléma a társadalom korösszetételének kedvezőtlen változása, ami kockázatot jelent a nagy ellátó rendszerek (a nyugdíj, az egészségügy) fenntarthatóságára.** Az előregedés pedig valóban minden európai társadalmat érintő folyamat.
- **Magyarország demográfiai mutatói alapján leginkább egyes dél-európai országokkal (Görögország, Olaszország, Portugália) sorolható egy csoportba.** Ezekben az országokban a természetes fogyás csökkenti a népességet, és ezt a kis mértékű bevándorlási többlet nem tudja ellensúlyozni. Magyarország továbbra sem nevezhető jelentős migrációs célországnak, a bevándorlás veszélyeire koncentrált hangzatos kormányzati retorika ellenére azonban az Európán kívüli munkaerő-bevándorlás valamelyest növekszik. Ennek az egyre fokozódó munkaerőhiány a fő oka, amelyet részben a Magyarországról történő elvándorlás generál. A kivándorlás nem kedvező demográfiai és munkaerőpiaci szempontból, de mértékét tekintve, más kelet-európai országokkal összehasonlítva nem is jelent kezelhetetlen helyzetet. **Az ország legnagyobb, minőségi veszteségét ennek kapcsán inkább az jelentheti, hogy a fiatal nemzedék legképzettebb és legkreatívabb részét látszik elveszíteni Magyarország.**
- A 2018-as parlamenti választás megnyerése után az Orbán-kormány többször is deklarálta, hogy a népesedési probléma kezelése a következő négy év legfontosabb kérdése. A fő célkitűzés, hogy 2030-ra 2,1 százalékra kell emelni a termékenységi rátát. A kormány szerint ehhez „népesedési fordulat” szükséges, amelynek feltétele a hosszú távon változatlan népesedési politika, a jelentős családpolitikai támogatások megőrzése, valamint a hagyományos családészmény előnyben részesítése. Utóbbi jegyében a **kormányzati retorika az elmúlt időszakban minden korábbinál jobban felerősítette a demográfiai problémák szélsőségesen tradicionalista megközelítését, a téma bevándorlás-ellenességre épített keretezését, Európa keleti és nyugati felének szembeállítását, a népesedéspolitikai civilizációs harcként való megjelenítését.** Ez az ideológiai megközelítés azonban ellentmond nemcsak a tényleges demográfiai kihívásoknak, hanem részben a kormány saját szakpolitikai gyakorlatának és az eddig megismert népesedéspolitikai terveinek is.
- **A kormány állításai ellenére nem létezik a nyugat-európai gyakorlattal szembeállítható egységes közép-európai népesedéspolitikai modell,** még a bevándorlás tényleges elutasításában sem. A V4-országokban a migráció minden formáját hangzatosan elutasító politizálás felszíne alatt is egyre inkább fokozódik az Európán kívülről érkező bevándorlás, és ezt tudatos kormányzati intézkedések is segítik.
- **Nem igazolják a kormány tradicionalista ideológiai megközelítését az európai országokban alkalmazott legjobb népesedéspolitikai gyakorlatok sem.** Azokban az országokban, ahol progresszívebb családpolitikai megoldásokat vezetnek be, magasabb a termékenység is, és egy reformfolyamat – ahogy Németország példáján látszik – pozitív változásokat indíthat el. A tapasztalatok szerint a hagyományos családmodell támogatása és propagálása inkább hátrányosan hathat a termékenységre.

## Demográfiai kihívás Európában és Magyarországon

### Népesség

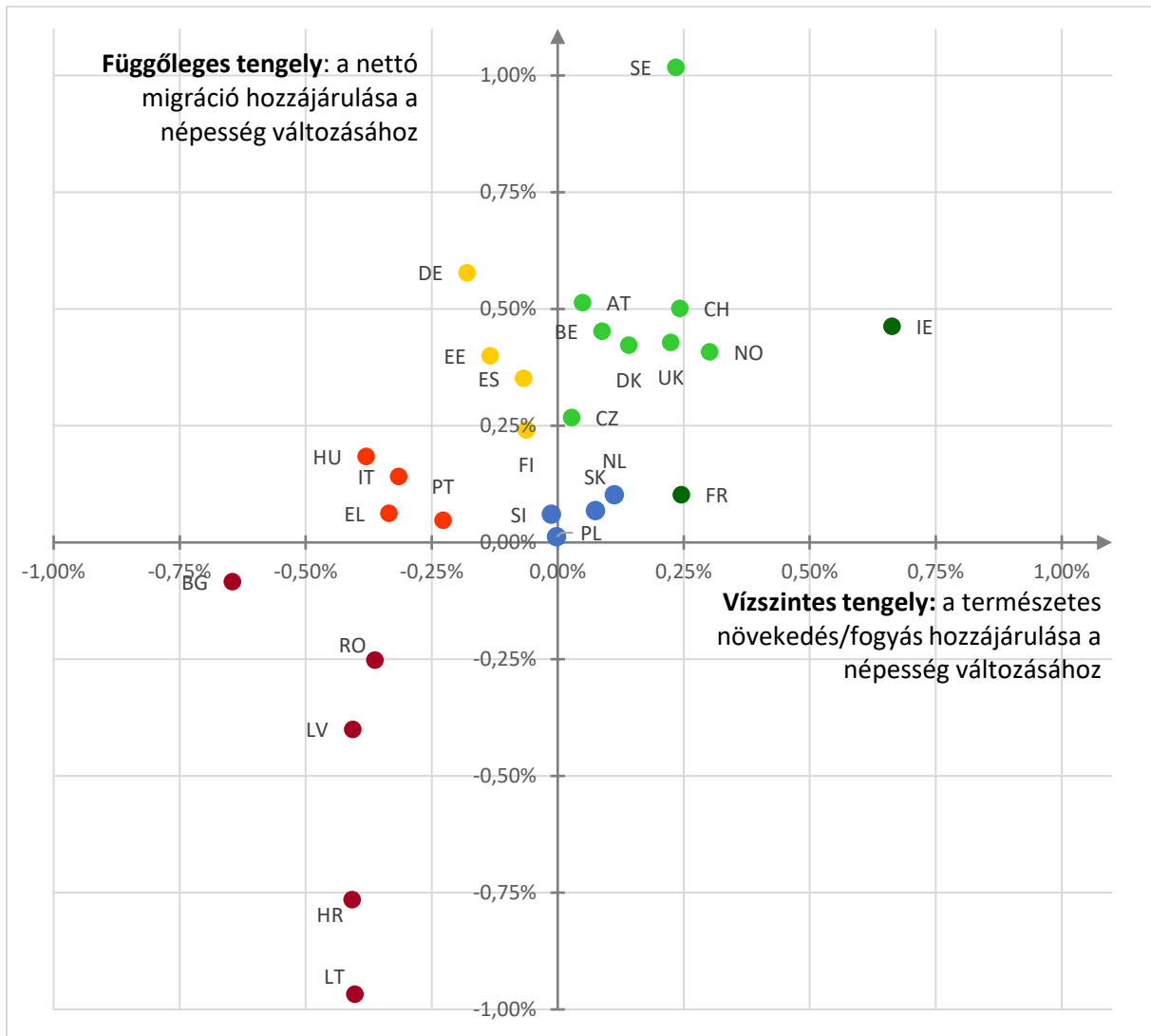
Az elmúlt 20 évet tekintve a népességszám-változásban nagyon eltérő folyamatok figyelhetők meg Európában. Az Európai Unió (EU) országainak többségében nőtt a népesség, nyolc tagállamban csökkent. Utóbbiak mindegyike 2004-ben, vagy utána csatlakozott ország. Közéjük tartozik Magyarország is. A legnagyobb változás Litvániában és Lettországbn volt, melyek lakosságuk ötödét veszítették el húsz év alatt. A legkisebb országok jellemzően kiugró értékeket produkálnak a relatív lakosságszám-változás alapján készült rangsorokban. Nem számítva ezeket az országokat, Írország népessége nőtt a legnagyobb mértékben, 31 százalékkal.

1. ábra: A népesség változása 1998-2018 között (százalékban, az adatok forrása: Eurostat)



A népességszám-változás mögött alapvetően két folyamat áll. Egyrészt a születések és a halálozások számának különbségét mérő természetes szaporodás/fogyás, másrészt a nettó migráció<sup>1</sup>. Egyes országokban mindkét érték pozitív, azaz a két folyamat együtt segíti elő a lakosság számának emelkedését. Más országokban pedig mindkét mutató negatív. Kevesebben születnek, mint ahányan meghalnak, ráadásul a kivándorlás mértéke meghaladja a bevándorlásét. A harmadik típusba azok az országok tartoznak, ahol a természetes folyamatok csökkentik a népességet, de ezt mérsékli vagy akár át is billentheti a bevándorlási többlet. A negyedik változat pedig csak elméletben létezik: egyetlen olyan európai ország sem volt 2017-ben, ahol többen születtek, mint ahányan meghaltak, viszont a kivándorlás meghaladta a bevándorlást.

2. ábra: Országcsoportok Európában (az adatok forrása: Eurostat)



<sup>1</sup> Mivel az erre vonatkozó adatokat nehéz pontosan és megbízhatóan mérni, az Eurostat úgy számolja ki ezt mutatót, hogy a népességszám éves változásából kivonja a természetes növekedés/fogyás értékét. Így garantálja, hogy a két folyamat együttesen kiadja a tényleges populáció-változást. A nettó migráció tehát nem csak a kivándorlás és a bevándorlás egyenlegét tartalmazza, hanem olyan változásokat is, amelyek nem köthetők születéshez, halálozáshoz, bevándorláshoz, kivándorláshoz. Fontos kérdés az is, hogyan mérik a bevándorlást: szándékolt vagy tényleges létszám szerint. További részletek itt érhetők el: [https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/demo\\_gind\\_esms.htm](https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/demo_gind_esms.htm).

A 2. ábrán az Eurostat 2017-re vonatkozó adatai alapján szemléltetjük a demográfiai jellemzőik alapján kirajzolódó európai országcsoportokat. A vízszintes tengely azt mutatja, hogy 2017-ben a születések és a halálozások különbsége, azaz a természetes növekedés/fogyás, hány százaléka volt az adott év január elsején mért népességszámának. Ahol többen születtek, mint ahányan meghaltak, ez az érték pozitív. A függőleges tengely a nettó migráció szerepét mutatja, szintén a 2017-es évre vonatkozóan. Ha több bevándorló volt, mint ahány kivándorló, akkor ez az érték pozitív. Magyarország esetében például 2017-ben 37231-gyel többen haltak meg, mint ahányan születtek. Ez a 2017. január 1-jei népességszám (9797561) 0,38 százaléka, ami a vízszintes tengelyen olvasható le. A nettó migráció értéke +18041, azaz ennyien többen telepedtek le hazánkban, mint ahányan elköltöztek. Ez a népességszám +0,18 százaléka, ami a függőleges tengelyen olvasható le.

Az ábrán jól látható, hogy nem igaz az a közkeletű nézet, amely szerint Európában már csak a bevándorlás pótolja a csökkenő népességet. A sötétzölddel jelölt országok (Franciaország, Írország) esetében a természetes növekedés sokkal inkább hozzájárul a népesség fenntartásához, mint a nettó migráció. A világoszöld országcsoport esetében a természetes növekedés és a nettó migráció hasonló mértékben járul hozzá a népesség fenntartásához, egyedül Svédországban kiugró a nettó migráció szerepe. A sárgával jelölt tagállamokban (pl. Németországban) a természetes fogyás csökkenti a népességet, de ezt a bevándorlási többlet ellensúlyozni tudja. Magyarország egyes dél-európai országokkal együtt a piros csoportba tartozik, ahol a természetes fogyás csökkenti a népességet, és ezt a kismértékű bevándorlási többlet (a határon túli magyarok bevándorlását is beleértve) nem tudja ellensúlyozni. A bal-alsó negyedben elhelyezkedő, bordóval jelölt öt kelet-európai ország pedig komoly kihívásokkal néz szembe, mivel az elvándorlás és a természetes fogyás egyszerre sújtja őket.

A magyarországi népesség várható alakulását illetően a KSH Népeségtudományi Intézetének 2018-as jelentése<sup>2</sup> friss népesség-előreszámítást is tartalmaz. Ezek alapján az alapfogatókönyv szerint 2070-re 7,75 millió fő lesz a magyar lakosság a 2011-ben megszámlált 9,985 millió fő után. Tehát 50 év alatt Magyarország népességének több mint egyötödét veszíti el az alapfogatókönyv esetén.

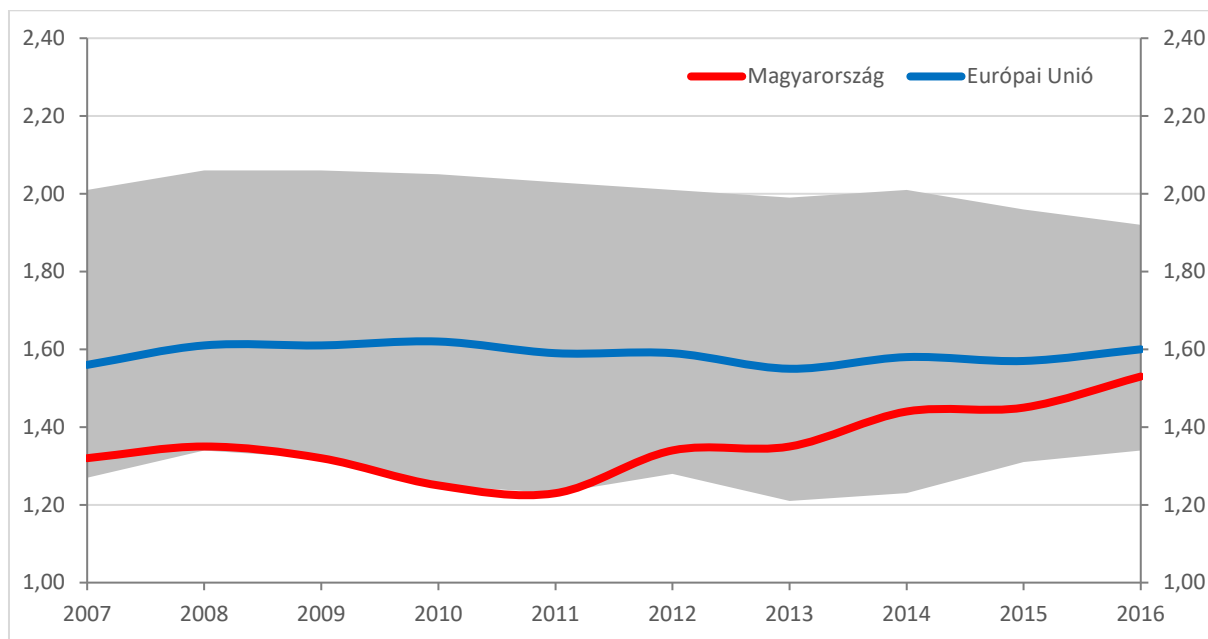
### Termékenység

Akkor sem egységes a kép Európában, ha kizárólag a termékenységi rátára fókuszálunk, ahogy ezt sok politikus teszi.

---

<sup>2</sup> Monostori Judit - Óri Péter - Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2018. KSH NKI, 2018. <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/564>

3. ábra: A teljes termékenységi arányszám változása 2007 és 2016 között. A szürke sáv a 28 uniós tagállam legmagasabb és legalacsonyabb arányszámát mutatja ebben az időszakban. (az adatok forrása: Eurostat)



2007 és 2016 között az EU egyetlen tagállama sem érte el a népesség reprodukciójához szükséges 2,1-es teljes termékenységi arányszámot.<sup>3</sup> Franciaország és Írország megközelítette ezt az értéket, a 28 tagállam átlaga 1,6 körül mozgott, míg egyes államok időnként megközelítették az 1,3-as szintet, aminek következménye lehet a társadalom drámaian gyors elöregedése és a lakosságszám csökkenése.<sup>4</sup>

Magyarország 2011 óta javuló tendenciát mutatva felzárkózott az EU átlagához. A legfrissebb adatok szerint látszólagos ellentmondás van két fontos demográfiai mutatóban: csökken a születések száma, miközben a teljes termékenységi arányszám 1,25-ről 1,49-re emelkedett 2011 és 2016 között. Ez a látszólagos ellentmondás pedig fenn is maradhat a jövőben, nagy számban lépnek ki ugyanis nők a szülőképes korból. 20-25 ezerrel kevesebben vannak a szülőképes korba lépők minden évben, mint a most onnan kilépő Ratkó-unokák.<sup>5</sup>

## Elöregedés

A közhiedelemmel ellentétben a népesség lélekszámának csökkenése, a „népességfogyás” önmagában még nem gond, a valódi probléma a társadalom korösszetételének kedvezőtlen változása, ami kockázatot jelent a nagy ellátó rendszerek (a nyugdíj, az egészségügy) fenntarthatóságára. Az elöregedés minden európai társadalmat érintő folyamat. Az 1997-2017 között eltelt 20 évben az európai országok lakosságának medián életkora érdemben emelkedett. Legkisebb mértékben Svédországban (2,1 évvel, 38,7-ről 40,8-re), legnagyobb mértékben Litvániában (8,8 évvel, 34,6-ről

<sup>3</sup> A teljes termelékenységi arányszám: A teljes termékenységi arányszám az egyik leggyakrabban használt termékenység mutató. Azt mutatja meg, hogy ha az adott év termékenységi adatai állandósulnának, akkor egy nő élete folyamán átlagosan hány gyermeknek adna életet. Bővebben lásd:

<http://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/teljes-termekenysegi-aranyszam.pdf>

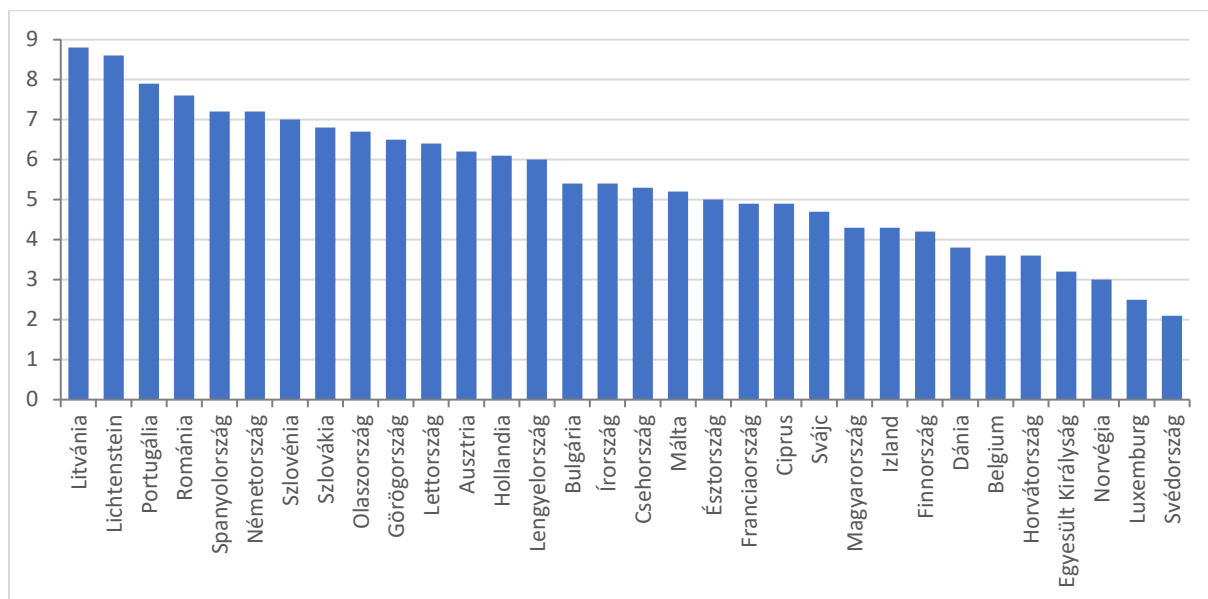
<sup>4</sup> Joshua R. Goldstein, Tomás Sobotka, és Aiva Jasilioniene, „The End of »Lowest-Low« Fertility?”, Working Paper (Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, 2009), <https://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2009-029.pdf>.

<sup>5</sup> Monostori Judit - Óri Péter - Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2018. KSH NKI, 2018. <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/564>



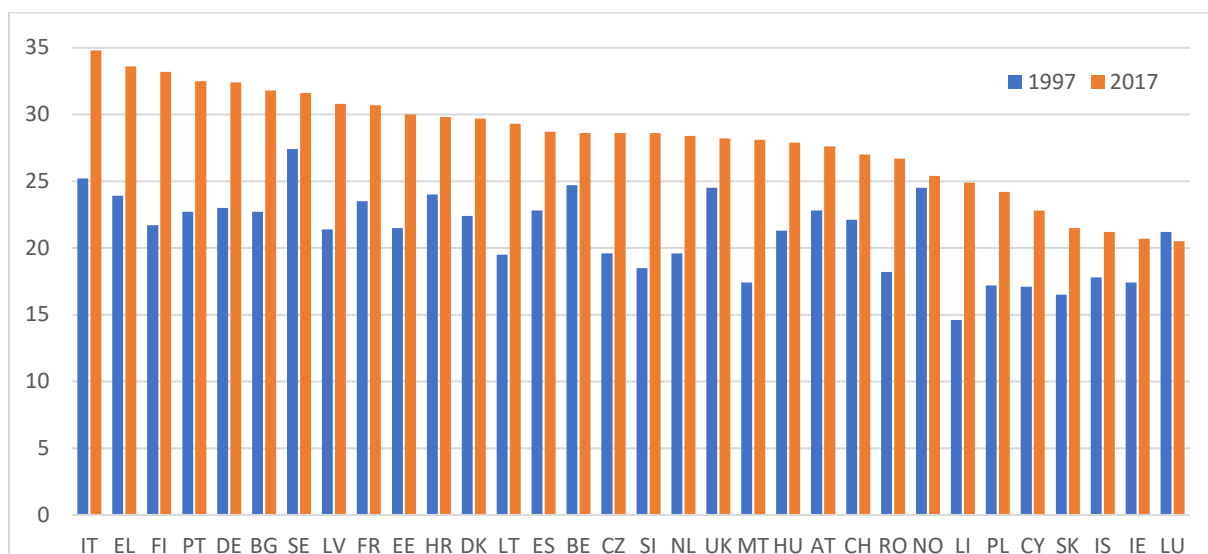
43,4-re). A Magyarországon mért változás a mérsékeltebben közé tartozik: 4,3 évvel emelkedett ez a mutató, 2017-ben 42,3 év volt a medián életkor<sup>6</sup>.

4. ábra: A medián életkor változása 1997-2017 között (év, az adatok forrása: Eurostat)



Noha a folyamat egyik kiváltó oka a sok közül az a kedvező változás, hogy az emberek egyre magasabb életkort élnek meg, a társadalmi következményeknek már nem mindegyike pozitív. Az időskori függőségi ráta az aktív korú (15–64 évesek) népességre jutó idősek (65 évesek és annál idősebbek) arányát mutatja meg. Minél magasabb ez az érték, annál nehezebben tudnak fenntarthatók maradni a felosztó-kirovó elv szerint működő nyugdíjrendszerek (a hazai is ilyen) és az egészségügyi rendszerek. Egy felelős demográfiai politika ezekre a kihívásokra legalább annyira kellene, hogy koncentráljon, mint a termékenység kérdéseire.

5. ábra: Az időskori függőségi ráta változása Európában 1997-2017 között (százalékpont, az adatok forrása: Eurostat)

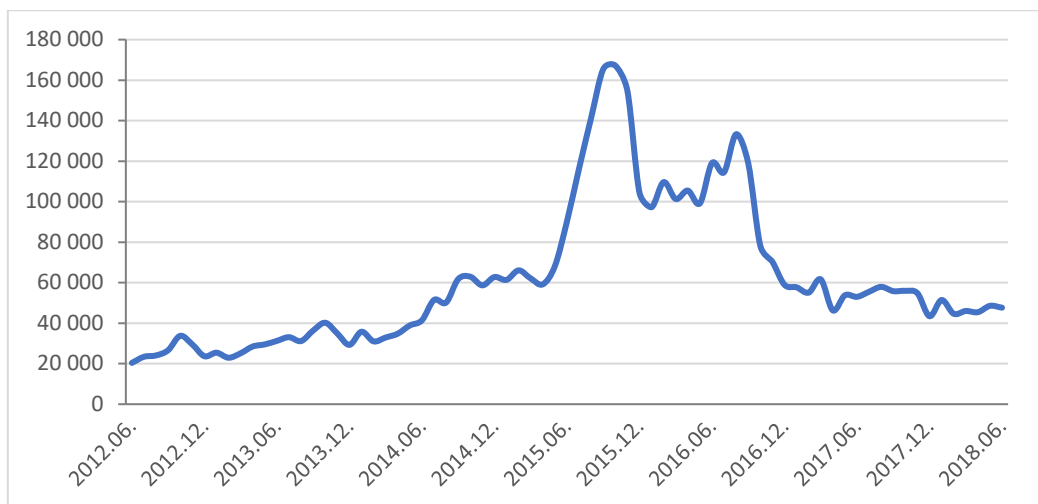


<sup>6</sup> Az életkor változást meghatározza a születés, a halálozás és a nagyon fiatalok elvándorlása is, ezért például a svéd növekedés mértéke alacsonyabb, mert magasról indult, ugyanakkor a litván alacsonyabbról indult.

## Nemzetközi migráció

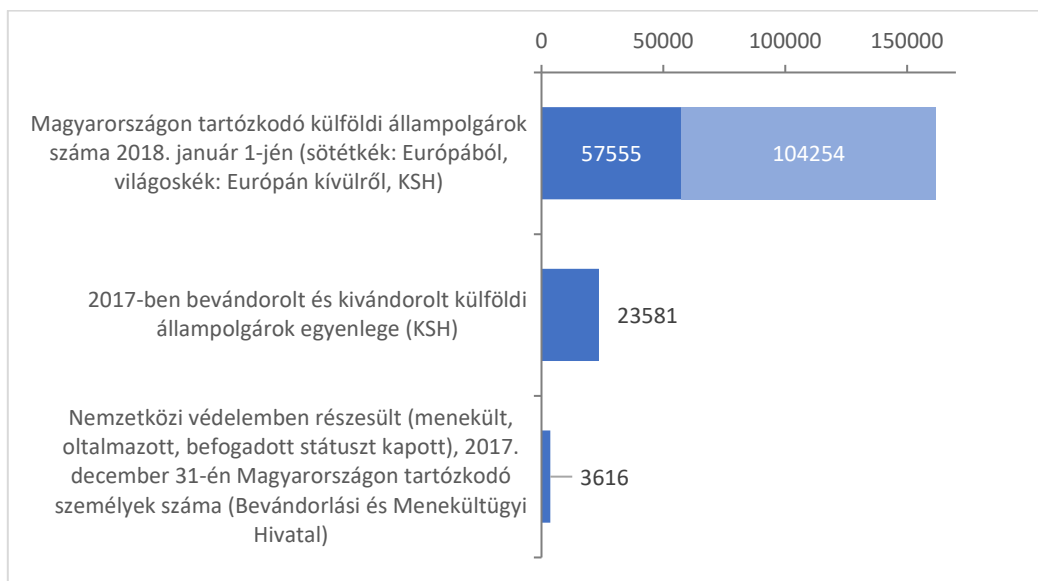
A népesség alakulásában komoly szerepe van a nemzetközi vándorlásnak is. Míg azonban 2015 óta kiemelt figyelem övezi Európában a menekültügyet, addig a döntően tagállami hatáskörben lévő bevándorlás témája háttérbe szorult, holott utóbbi keretében jóval többen érkeznek az EU területére, mint menekülőként.

6. ábra: A menedékkérelmért első alkalommal folyamodó személyek száma az Európai Unióban 2012-2018 között, havi bontásban (az adatok forrása: Eurostat)



Magyarországon sincs ez másképp A KSH adatai szerint 2018. január 1-jén a jogszerűen és huzamosan Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma 161809 volt<sup>7</sup>. 2012-2018 között számuk mintegy húszszerrel emelkedett. Ezt megelőzően ez az érték magasabb volt, de ennek hátterében az áll, hogy sok Magyarországon tartózkodó határon túli magyar nemzetiségűnek akkor még nem volt magyar állampolgársága.

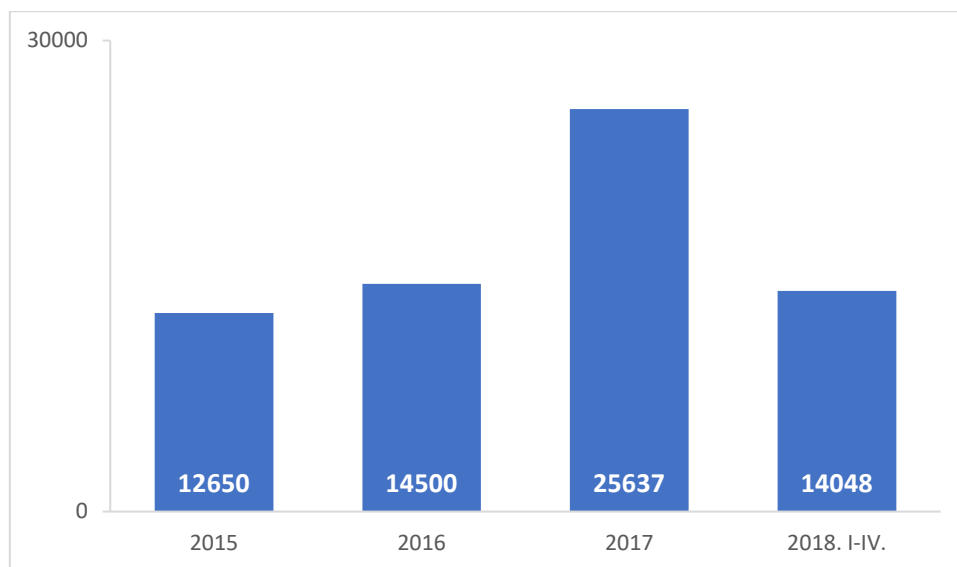
7. ábra: Magyarország egyes migrációval kapcsolatos mutatói (az adatok forrása: KSH, BÁH)



<sup>7</sup> [http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat\\_eves/i\\_wnvn001b.html](http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn001b.html)

Nagy mértékben emelkedett azoknak a magyarországi külföldieknek a létszáma, akik valamely ázsiai országból érkeztek. Számuk 2012-ben 24733 volt, ami 2018. január elsejére 44692-re emelkedett. Az elmúlt két évben a fokozódó munkaerőhiány egyértelműen növelte a munkavállalási célú bevándorlást. Egyre több vállalat dönt úgy, hogy külföldről pótolja a hazai gazdaságból hiányzó munkaerőt.<sup>8</sup>

8. ábra: Keresőtevékenység, munkavállalás, jövedelemszerzés céljából tartózkodási engedélyt kérelmezők száma (az adatok forrása: BÁH)



Össességében Magyarország továbbra sem nevezhető jelentős migrációs célországnak. A legfrissebb adatok szerint 3616 nemzetközi védelemben részesülő külföldi, és több mint 100 ezer nem menekülőként érkezett Európán kívüli külföldi állampolgár él a közel 10 milliós Magyarországon. Ezekhez az arányokhoz viszonyítva érdemes értékelni, hogy míg 2015 óta, a sorozatos kormányzati kampányok hatására valóságos morális pánik<sup>9</sup> alakult ki a menekültektől való félelem miatt, addig a növekvő munkaerő-vándorlás alig merül fel témaként a migrációval kapcsolatos politikai diskurzusokban.

Ahogy a kormányoldalon a menekültügyet, úgy ellenzéki oldalon a kivándorlás kérdését igyekeznek politikai haszonszerzésre használni. Demográfiai szempontból ez a folyamat azonban épp úgy nem feltétlenül végzetes, ahogy a bevándorlás sem az. Bár az ezredforduló után, a Magyarországon már 2006-ban elkezdődött gazdasági válság hatására jelentősen nőtt a kivándorlás, regionális összehasonlításban ennek mértéke nem számít kiugrónak.<sup>10</sup> Semmi sem bizonyítja továbbá, hogy a külföldre vándorlásnak elsősorban politikai okai lennének.

A külföldi munkavállalás 2007 körül kezdett növekedni, 2011-től felgyorsult, majd 2013-tól az elvándorlás növekedésének üteme mérséklődött. Bár a nyugat-európai lehetőségek beszűkülésével párhuzamosan a visszavándorlás is megindult, az európai országokban tartózkodó magyar állampolgárok száma évről évre nő.<sup>11</sup> Jelenleg a tükörstatisztikák és a különböző felmérések alapján

<sup>8</sup> <https://g7.hu/allam/20181003/megharomszorozodott-ket-ev-alatt-a-kulfoldi-munkavallalok-szama/>

<sup>9</sup> [https://nepszava.hu/1147209\\_beakadt-a-moralis-panikgomb](https://nepszava.hu/1147209_beakadt-a-moralis-panikgomb)

<sup>10</sup> Igaz, ehhez hozzátartozik az is, hogy Magyarország esetében a régióhoz képest későn induló folyamatról van szó, ezért (is) viszonylag alacsony arány.

<sup>11</sup> Monostori Judit - Óri Péter - Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2015.

<http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2474/2481>

120 ezertől több mint 600 ezer főig terjednek a nagyon eltérő becslések a külföldön élő magyarok számára vonatkozóan. A KSH 2016-os mikrocenzusa alapján a tartósan kivándoroltak száma 250-300 ezer fő körül lehet.<sup>12</sup> A KSH 2018. április 20-án publikált Népmozgalom, 2017 kiadványa szerint 2017-ben 25100 magyar állampolgár távozott külföldre, ami 15%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A kivándorló magyarok legtöbbször Németországot, Ausztriát és az Egyesült Királyságot választja új otthonának. Külföldre túlnyomó részt a fiatal korosztályok tagjai vándorolnak: 43% 30 év alatti, 72% még nem érte el a 40 éves kort. 2017-ben a KSH szerint 18500 korábban kivándorolt magyar állampolgár vándorolt vissza. A külföldről visszavándorló magyar állampolgárok száma 2014-től folyamatosan növekszik.

A kivándorlás nem kedvező demográfiai és munkaerőpiaci szempontból, de más kelet-európai országokkal összehasonlítva nem is jelent kezelhetetlen helyzetet. Az ország legnagyobb veszteségét ennek kapcsán inkább az jelentheti, hogy a fiatal nemzedék legképzettebb és legkreatívabb részét látszik elveszíteni Magyarországot. A tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a jó állásajánlatokat elnyert, legképzettebb fiatalok nagy valószínűséggel nem térnek tartósan vissza Magyarországra. Hárs Ágnes Társadalmi Riportban megjelent tanulmánya<sup>13</sup> szerint Magyarország az egyetlen olyan európai ország, ahonnan a magasan képzettek mennek el leginkább. Jelenleg a diplomás magyaroknak már a 8 százaléka él külföldön. 2011 és 2016 között évente átlagosan az egy évvel korábban még tanuló generáció 17-18%-át veszítette el Magyarországot.

## Régiós helyzetkép

Ahogy azt már bemutattuk, a régió országainak népesedési helyzete nem mindenben feleltethető meg egymásnak. Az ENSZ előrejelzése azonban kiemeli, hogy a V4-országok együttes népessége a 2017-ben mért nagyjából 64 millióhoz képest 2050-re várhatóan 55,6 millióra csökken.<sup>14</sup> Ez a 13 százalékos visszaesés globális összehasonlításban is példa nélküli, a világ egyetlen más régiója sem fog ilyen ütemben fogyatkozni. A pesszimista statisztikai előrejelzések szerint Magyarország mellett a legnagyobb visszaesést 14 százalékkal Lengyelország fogja elszenvedni, majd 10 százalékkal Szlovákia, 5,5 százalékos népességfogyással pedig Csehország zárja a sort.<sup>15</sup>

Az ENSZ dokumentuma szerint a régió hanyatló demográfiai trendjeit elsősorban a születési ráta 1990 óta tartó meredek zuhanása okozza. A 1970-1980-as évek stabil születési rátáihoz képest a régió mutatói az 1990-es évekre meredeken csökkenni kezdtek. A fiatal generáció kivándorlása ugyancsak demográfiai kihívást jelent.

Az egyes országokat tekintve Lengyelország európai szinten is releváns, az unió hatodik legnépesebb országaként több mint 20 éve kedvezőtlen demográfiai mutatókkal küzd. Az alacsony születési számmal és magas elvándorlással küzdő, közel negyvenmilliós lakosságú állam rendszerváltás utáni kormányai egyelőre nem találtak megoldást a népességfogyás megállítására. A Világbank adatai szerint 2030-ra a lengyel lakosság 35 százaléka 65 év feletti lesz, ami különösen az egészségügyre és a nyugdíjrendszerre nézve jelent terhet. Ehhez képest azonban a kormányzó Jog és Igazságosság (PiS) második ciklusának egyik legfontosabb intézkedése az volt, amely a nők esetében 60, a férfiak

---

<sup>12</sup> <https://www.portfolio.hu/gazdasag/ebbe-belerokkanhat-magyarorszag-tobb-szazezres-kivandorlasi-hullam-fenyeget.293014.html>

<sup>13</sup> Hárs Ágnes: Növekvő elvándorlás – lehetőségek, remények, munkaerőpiaci hatások. In: Kolosi Tamás - Tóth István György: Társadalmi riport 2018, Társi Egyesülés, 2018. [http://www.tarki.hu/sites/default/files/trip2018/081-105\\_Hars\\_elvandorlas.pdf](http://www.tarki.hu/sites/default/files/trip2018/081-105_Hars_elvandorlas.pdf)

<sup>14</sup> [https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017\\_KeyFindings.pdf](https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf)

<sup>15</sup> [https://www.czso.cz/documents/10180/80650655/main\\_indicators\\_of\\_the\\_visegrad\\_group\\_countries.pdf](https://www.czso.cz/documents/10180/80650655/main_indicators_of_the_visegrad_group_countries.pdf)

esetében 65 évre csökkentette a nyugdíjkorhatárt.<sup>16</sup> Az európai trenddel szembemenő intézkedés fontos választási ígérete volt a PiS-nek, és a számítások szerint a következő 5 évben a lengyel GDP 3,6 százalékanak<sup>17</sup> megfelelő mértékben terheli majd meg a büdzsét. A lengyel Nyugdíjfőigazgatóság szerint 330 ezer ember válhat ezáltal jogosulttá a nyugellátásra, ami az aktív munkaerő 2%-a.<sup>18</sup> Munkaerőpiaci szempontból is kedvezőtlen, hogy ennek következtében az elmúlt fél évben közel háromezer ember döntött a nyugdíjba vonulás mellett.<sup>19</sup> 2017 végén csaknem 690 ezer nyugdíjaskorú lengyel dolgozott, ami idén 686 ezerre csökkent. Vagyis negatív fordulat alakult ki azt követően, hogy 2013 óta emelkedett a tovább dolgozók száma, 2017-ben egyenesen 100 ezer fővel.

Az alig 5,5 milliós lélekszámú Szlovákiában a termékenységi mutatók a 2000-es évek elejétől emelkedő trendet mutattak. Az X-generáció ekkor vállalt gyermeket, ám az utánuk következő, kevésbé népes korosztály már jóval később, minek következtében 2010-től mélypontra ért a természetes népszaporulat.<sup>20</sup> Az ENSZ előrejelzése szerint 2050-re Szlovákia lakossága 10 százalékkal eshet vissza. A trend folytatódása esetén 2060-ra megháromszorozódhat a nyugdíjasok száma, ami már gazdasági és szociális problémákat okozhat.

A V4-csoporton belül Csehországban a legbiztatóbb a népesedési helyzet, ahol már a rendszerváltáskor sem volt drámai visszaesés, 2005-től pedig folyamatosan növekszik a népesség. Csehország a többi visegrádi országhoz képest valamivel jobb demográfiai mutatókkal rendelkezik, de várhatóan így sem tudja elkerülni, hogy 2050-re a jelenlegi 10,5 milliós lakossága 9,5 millióra fogyatkozzon. A cseh statisztikai hivatal adatai szerint a relatíve jobb demográfiai mutatókban meghatározó szerepe van a bevándorlási többletnek is: 2017-ben az előző évhez képest 8500-zal több külföldi állampolgár telepedett le Csehországban.<sup>21</sup>

A visegrádi országokból történő elvándorlás következtében már ma is egyre nagyobb gondot okoz a munkaerőhiány. Az Európai Bizottság negyedéves felmérésében<sup>22</sup> egyre több régiós cég számol be arról, hogy a képzett munkaerő hiánya korlátozza a termelését. A munkaerő-elvándorlás okai összetettek: hozzájárult többek között a német és az osztrák munkaerőpiac 2011-ben történő megnyitása, amellyel összefüggésben a bérkülönbségek fontos húzóerőnek bizonyultak.<sup>23</sup> Ösztönzőleg hatott egyes régiós országokban a szociális ellátórendszer megváltozása, többek között a munkanélküli segély csökkentése és a korengedményes nyugdíj szigorítása. A legképzettebbek és a fiatalok körében a szakmai érvényesülés, és egyéb nem közvetlen jövedelmi indítékok is meghatározók. Sajátos térségi jellemző a bérlakások hiánya, a magánlakás-tulajdon kiemelkedő fontossága: ez a megfelelő lakással bírónál fékezi a mobilitást, viszont sok fiatal a lakáshoz jutás nehézsége szorít rá az elvándorlásra. A Nemzetközi Valutaalap pedig tanulmányában politikai ösztönzőkre is rámutatott: minél gyengébbek a

---

<sup>16</sup> „Polish cut in retirement age comes into force, bucking European trend | Reuters”.

<https://www.reuters.com/article/us-poland-pension/polish-cut-in-retirement-age-comes-into-force-bucking-european-trend-idUSKCN1C60Z6>

<sup>17</sup> „Report »Perspectives for Poland. The Polish Economy from 2015–2017 Against the Background of the Previous Years and Future Forecasts« - FOR”. <https://for.org.pl/en/publications/for-reports/report-perspectives-for-poland-the-polish-economy-from-2015-2017-against-the-background-of-the-previous-years-and-future-forecasts>

<sup>18</sup> „Poland switches to lower retirement age - Radio Poland :: News from Poland”.

<http://www.thenews.pl/1/12/Artykul/328300,Poland-switches-to-lower-retirement-age>

<sup>19</sup> „Liczba pracujących emerytów spada”. <https://businessinsider.com/pl/twoje-pieniadze/emerytura/liczba-pracujacych-emerytow-spada/9213t1n>

<sup>20</sup> „Szlovákia lemásolhatja a japán demográfiai válságot. Mi vár ránk a következő évtizedekben? - Körkép.sk Körkép.sk”. <http://www.korkep.sk/cikkek/mindennapjaink/2018/07/18/szlovakia-lemasolhatja-japan-demografiai-valsagot-mi-var-rank-kovetkezo-evtizedekben>

<sup>21</sup> „A cseheknek jobban megy a népesedési fordulat”. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/a-cseheknek-jobban-megy-a-nepesedesi-fordulat.280152.html>

<sup>22</sup> [https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip084\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip084_en.pdf)

<sup>23</sup> „Visegrad is opening its doors to migrants, but specific jobseekers only”.

kormányzati elszámoltathatóságot, a jogállamiságot és a korrupció elleni harcot biztosító intézmények egy országban, annál valószínűbb, hogy a legképzettebb munkaerő elhagyja az országot.

A felmérések többsége szerint a 2004-ben csatlakozott visegrádi országok közül a lengyelek bizonyultak a legmobilabbnak: ők voltak a legaktívabbak az uniós munkavállalás terén. Ez elsősorban társadalmi okokra vezethető vissza, a lengyelek mobilitási hajlandósága már a második világháború után is látványos volt. A lengyel statisztikai hivatal számításai szerint 2012-ig több mint 2 millióan hagyták el az országot.

Ehhez képest a régió legmagasabb életszínvonalával büszkélkedő, illetve az unióval szemben leginkább szkeptikus csehek a legkevésbé nyitottak a kivándorlásra.<sup>24</sup> Akik mégis útnak indulnak, azok elsősorban Németországba és Nagy-Britanniába mennek, a fiatal cseh orvosok általános gyakorlat szerint diákként ingyenes állami intézményekben tanulnak, majd a nagyobb kereset reményében Nyugatra költöznek.<sup>25</sup>

Szlovákia esetében lassult a munkaerő-elvándorlás: a 2008-ban kirobbant gazdasági válság óta először 2016-ban tértek vissza többen az országba, mint ahányan elhagyták. 2017-ben pedig 15 ezerrel többen vándoroltak be Szlovákiába (beleértve a szlovák visszatérőket és a munkát kereső külföldieket is), mint ahányan elmentek. Pozsony ugyanakkor továbbra is küzd a diákok elvándorlásával, ami a legmagasabb arányú az EU-ban: a szlovák diákok 14 százaléka tanul külföldön, elsősorban a színvonalasabb felsőoktatási lehetőségek miatt, ami hosszú távon nem kedvez a szlovák munkaerőpiacnak.<sup>26</sup>

---

<sup>24</sup> „Nem csak Magyarország tragédiája a kivándorlás - A szomszédban szinte könyörögnek, hogy térjenek haza | PORTFOLIO.HU”. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/nem-csak-magyarorszag-tragediája-a-kivandorlas-a-szomszedban-szinte-konyorognek-hogy-terjenek-haza.265781.html>

<sup>25</sup> „Visegrad is opening its doors to migrants, but specific jobseekers only”.

<sup>26</sup> <http://visegradinfo.eu/index.php/80-articles/565-visegrad-is-opening-its-doors-to-migrants-but-specific-jobseekers-only>

## Politikai és szakpolitikai válaszok

### Ideológia vs. szakpolitika Magyarországon

Kapitány Balázs és Spéder Zsolt 2017-ben megjelent, nagy figyelmet kiváltó tanulmánya a következőket fogalmazza meg a legfőbb népesedéspolitikai tévhitről: *„A magyarországi demográfiai helyzet értékelésekor gyakran két olyan kiindulópont elfogadására hajlik a hazai közvélemény, amely nagyban megnehezíti a reális helyzetkép, és így a szakpolitikai kiindulópont felvázolását. Népesedési helyzetünket, az alacsony termékenységet, a népesség fogyását és öregedését vagy általános, Európát, a „Nyugatot”, „a keresztény kultúrkört” jellemző jelenségnek, vagy pedig „magyar átoknak” tartjuk.”*<sup>27</sup> Kapitány és Spéder ezt követően részletekbe menően bizonyítja, hogy nincsenek empirikus alapjai azoknak a népesedéspolitikai narratíváknak, amelyek a demográfiai folyamatokat a fejlett-fejletlen, illetve a muszlim-keresztény világ szembeállításán keresztül igyekeznek elbeszélni. Mint ahogy Európa egészének hanyatlását sem támasztják alá az adatok.

A szerzőpáros arra nem mutatott rá, hogy a közvéleményt formáló demográfiai tévhitek nem a semmiből jönnek, hanem a politika által gerjesztettek, és az utóbbi pár évben minden korábbinál jobban felerősödtek. A Kapitány és Spéder által leírt hamis narratíva legteljesebb összefoglalását magától Orbán Viktortól lehetett hallani a kormány által szervezett 2017-es demográfiai fórumon, ahol a miniszterelnök úgy fogalmazott: *„Európában ma különböző jövőképek kúszó hegyre menő küzdelme zajlik, és ennek a vitának az a kiindulópontja, hogy miközben körülöttünk egyre többen vannak, addig itt, Európában mi egyre kevesebben vagyunk. Eljött az ideje az egyenes beszédnek: a mi hazánk, a mi közös hazánk, Európa vesztésre áll a nagy civilizációk népesedési versenyében. Egyre kevesebb házasságból egyre kevesebb gyermek születik, ezért a népesség öregszik és fogy. Európában ma erről két jól körülhatárolt álláspont született. Az egyiket azok képviselik, akik Európa demográfiai problémáit bevándorlással akarják kezelni, és van egy másik álláspont is, amit Közép-Európa, s benne Magyarország magáénak vall. A mi véleményünk az, hogy a demográfiai problémákat saját erőforrásainkra támaszkodva, saját tartalékainkat mozgósítva és – valljuk be – saját magunk lelki megújításán keresztül kell megoldanunk.”*<sup>28</sup>

Jellemző, hogy a magyar kormány demográfiai fórumához szorosan kapcsolódott a World Congress of Families (WCF) nevű szervezet, a kormány által támogatott XI. budapesti világkongresszusa, amely leginkább a Kreml propagandáját terjesztő orosz szervezetek és az amerikai szélsőjobb oldali fundamentalisták csúcstalálkozójaként híresült el. Ezek a rendezvények általában a tradicionális család „védelmét” hirdetik, miközben egyes résztvevők radikális abortuszellenes követeléseket, az LGBT-jogok betiltását, vagy épp a nők elleni erőszak dekriminalizálását követelik. A szervezethez kapcsolódó, tradicionális népesedéspolitikai gyakorlatok propagálásáról ismert orosz képviselő, Jelena Mizulina 2014-ben például egy olyan törvénytervezetet nyújtott be, amely az egyedülálló anyákat büntette volna a házasságban élő családokkal szemben, mivel az érvényes orosz támogatási gyakorlatot a „család intézménye elleni bűncselekménynek” tartotta.<sup>29</sup>

Nem pusztán a 2017-es világkongresszus kapcsán mutatható ki azonban az Orbán-kormány és az Európa demográfiai hanyatlását geopolitikai érdekből hirdető, Kreml irányította propagandagépezet

<sup>27</sup> KAPITÁNY Balázs, SPÉDER Zsolt: Hitek, tévhitek és tények a népességcsökkenés megállításáról. In. JAKAB András, URBÁN László (szerk): Hegyemenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 2017. 177-191. o. <https://www.scribd.com/document/385024166/A-Hegyemenet>

<sup>28</sup> Orbán Viktor beszéde a II. Budapesti Demográfiai Fórumon, 2017. május 25.

<http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-ii-budapesti-demografiai-forumon/>

<sup>29</sup> „New Family Code to Protect Traditional Family, Religious Values – Key Lawmaker”, RT International, elérés 2018. október 7., <https://www.rt.com/politics/russia-family-code-traditions-764/>.

kapcsolata. A magyarországi kormányközeli médiában gyakran feltűnnek egyes orosz propagandaoldalak tartalmai, és viszont: az orosz állami propagandamédia időnként beszámol a magyar kormány családpolitikájáról is, egy alkalommal az RT kiemelte, hogy Orbán Viktor szerint a „liberalizmus nem engedi”, hogy különbségeket tegyenek a különböző családmodellek között, ezért kell népességcsökkenéssel szembenéznie Európának.<sup>30</sup> Ezt a családpolitikai ideológiát jól jellemzi az orosz titkosszolgálatokhoz köthető Hídfő.ru<sup>31</sup> azon cikke, amelyben a „liberálisokat” azzal vádolják, hogy évtizedekig hangsúlyozták a nők gazdasági önmegvalósításának és karrierjének elsődlegességét, és problémaként ábrázolták a gyerekvállalást.<sup>32</sup>

A dezinformációs propaganda állításaival szemben valójában sosem ábrázolták „problémaként” a gyermekvállalást, sőt, a progresszív népesedéspolitikai megoldások éppen a kettő összeegyeztethetőségére törekcszenek. Ez a tény azonban nem gátolja a propaganda hatékonyságát, hiszen az mindig a társadalomban eleve meglévő erős vélekedésekre épít. Ahogy Európában széles körben meglévő genderellenes mozgalmakra<sup>33</sup> és nézetekre alapul a – valójában nem létező – „genderideológia” vagy „genderizmus” ostorozása is, amelynek érveit hivatkozva 2018 nyarán a kormány de facto betiltotta a társadalmi nemek oktatását és kutatását a magyarországi egyetemeken. Holott a nemi szerepek vizsgálatának eredményei részben épp a népesedéspolitika hatékonyságának javítására alkalmasak.

Az Orbán-kormány számára sok vonatkozásban mintaadó orosz rezsimben a „hagyományos családi értékek megőrzése” a 2015-ös nemzetbiztonsági stratégia részévé vált.<sup>34</sup> Az Orosz Föderáció Családpolitikai Stratégiája szerint a férfi és a nő által alkotott házasság célja a családalapítás, a gyermekvállalás és a közös gyermeknevelés. Daria Ukhova elemzése szerint, bár a dokumentum nem áll ki nyíltan a nemi szerepek és nemek közötti egyenlőtlenség konzerválása mellett, ezek az elemek alapvető alkotórészei az orosz állami ideológiának – és a stratégiában lefektetett implicit elvárások, mint a termékenység vagy a fizetetlen gyermekgondozás, szintén ebbe az irányba hatnak.<sup>35</sup> Ukhova kutatásai során arra jutott, hogy a „hagyományos családmódel” hívószó az orosz alsó-középosztály számára vált népszerűvé, mivel a folyamatosan romló anyagi helyzetük helyett a hagyományos család fenntartásában találták meg büszkeségüket.

Ráadásul itt nem pusztán egyéni, hanem nemzeti büszkeségről is szó van. A népesedés- illetve a családpolitika ezen felfogása a nemzeti nagyság és az erő iránti vágyat is szolgálja. Ez lépten-nyomon megfigyelhető a magyar kormány népesedéspolitikai üzeneteiben is. *„A miniszterelnök úr világosan fogalmazott, 2030-ra azt szeretné elérni a kormány, hogy 30 ezerrel nőjön a magyar lakosságnak a száma, tehát 2030-ra növekedést kell produkálni. Nagyon nehéz lesz megfordítani, de minden döntést ez alá kell rendelni, minden döntésünket az alá kell rendelnünk, hogy ne fogyjunk el, nagyon egyszerű*

---

<sup>30</sup> „Hungary to Defend Traditional Families, Stop Demographic Decline by 2030 – PM Orban”, RT International, elérés 2018. október 7., <https://www.rt.com/newsline/427743-hungary-traditional-families-orban/>.

<sup>31</sup> András Dezső, „Szinte könyörögtek az orosz pénzért Győrökösék”, 2016. november 7., [http://index.hu/belfold/2016/11/07/szinte\\_konyorogtek\\_a\\_penzert\\_gyorkosek\\_az\\_oroszoktol/](http://index.hu/belfold/2016/11/07/szinte_konyorogtek_a_penzert_gyorkosek_az_oroszoktol/).

<sup>32</sup> hidfo.ru, „Az európaiak kevesen vannak, ezért a migránsoknak kell adni a földeket”, Hídfő, 2016. szeptember 22., <http://www.hidfo.ru/2016/09/az-europaiak-kevesen-vannak-ezert-a-migransoknak-kell-adni-a-foldeket/>.

<sup>33</sup> KOVÁTS Eszter/SOÓS Eszter Petronella, „Félelem a dominó-elvtől? A genderellenes európai mobilizáció jelensége. Francia esettanulmány és magyar kilátások”, in: Társadalmi Nemek Tudománya e-Folyóirat, 2014/2, 106-124, itt 109. Letölthető itt: [http://tntefjournal.hu/vol4/iss2/kovats\\_soos.pdf](http://tntefjournal.hu/vol4/iss2/kovats_soos.pdf).

<sup>34</sup> „Russian National Security Strategy, December 2015” (Edict of the Russian Federation President, 2015), <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>.

<sup>35</sup> Daria Ukhova és mtsai., „‘Traditional Values’ for the 99%? The New Gender Ideology in Russia”, *Engenderings* (blog), 2018. január 15., <http://blogs.lse.ac.uk/gender/2018/01/15/traditional-values-for-the-99-the-new-gender-ideology-in-russia/>.



*ennek a magyarázata, aki teleszüli a világot, azé a világ*<sup>36</sup> – mondta a 2018-as parlamenti választási kampány egyik fórumán Németh Szilárd, a Fidesz alelnöke.

A választások megnyerése után a kormányfő többször közölte, hogy a népesedési probléma kezelése a következő négy év legfontosabb kérdése. A kormány bejelentette, hogy 2018 őszén nemzeti konzultáció indít családpolitikai témában. E tanulmány írásának idején a konzultáció kérdései még nem ismertek, de a kormány főbb üzenetei igen. A fő célkitűzés, hogy 2030-ra 2,1 százalékra kell emelni a termékenységi rátát. A kormányfő szerint ehhez „népesedési fordulat” szükséges, amelynek feltétele a hosszú távon változatlan népesedési politika, a jelentős családpolitikai támogatások megőrzése, valamint a hagyományos családeshmény előnyben részesítése. Ennek megfelelően nevezte a kormány 2018-at a családok évének. Szeptember 28-án a miniszterelnök a Kossuth Rádióknak adott nyilatkozatában arról beszélt, hogy *„az EU-ban a demográfia a számok tudománya: sokan Nyugaton úgy gondolják, ha hiányoznak emberek, jöjjen be mások, egy európaiat kicserélnek egy afrikaira.”* A magyar nép szerint nem így érez, mert erős a nemzettudata és a családi érzelmei. *„Nem számok, magyar emberek kellnek, ahhoz meg család, anya meg apa, lehetőleg egy nő meg egy férfi, és persze gyerekek”* – jelentette ki.

A kormányzati retorika és ideológia az elmúlt időszakban tehát minden korábbinál jobban felerősítette a demográfiai problémák szélsőségesen tradicionalista megközelítését, a téma bevándorlásellenességre épített keretezését, Európa keleti és nyugati felének szembeállítását, a népesedéspolitika civilizációs harcként való megjelenítését. Ugyanakkor ez egyre kevésbé van összhangban a tényleges demográfiai helyzettel, a hazai közvélemény várakozásaival, illetve a kormány saját eddigi szakpolitikai irányjaival és a tervezett lépéseivel.

A kutatások szerint a családszerkezetet tekintve nincs egységes európai út, nincs egységes közép-kelet-európai minta, még a magyar társadalom különböző rétegeiben is nagyon eltérő család- és háztartásszerkezeti változásokat figyelhetők meg. Hosszú távon nézve két olyan jelenség van, ami viszonylag egységesen terjedőben van Európában és Magyarországon is. Az egyik az egyszemélyes háztartások, a másik pedig a párkapcsolatokon belül az élettársi kapcsolatok terjedése.<sup>37</sup> A 2017-es Eurobarometer adatfelvétel eredményei ugyan azt mutatják, hogy a kelet-közép-európaiak valóban tradicionálisabban ítélik meg a női és férfi szerepeket, mint a Nyugaton élők, de ez a tradicionalista felfogás gyengül. Magyarországon a férfiak és a nők egyaránt nagyobb arányban kezdtek el úgy vélekedni, hogy az anya munkavállalása és a kisgyermekével való szoros kapcsolata nem zárja ki egymást. A népesség nagy része elfogadja a nők teljes idős munkavállalást, és kisebbségbe kerültek azok, akik szerint ez árt a családi életnek.<sup>38</sup> A tradicionalista propaganda által karrierorientáltként bemutatott gyermektelenek csoportja nem igazán figyelhető meg Magyarországon: a stabil munkával rendelkező nők nagyobb eséllyel vállalnak gyermeket, mint a bizonytalan munkaerőpiaci helyzetű társaik.<sup>39</sup>

Ezeket a társadalmi jellemzőket a kormány 2010 óta folytatott családpolitikája is valamelyest figyelembe vette (pl. a kisgyermekes nők munkaerőpiacra való visszatérésének segítségével), és a 2018-as választás után napvilágot látott szakpolitikai tervek sincsenek teljes összhangban az ideológiai tálalással. Sőt, egy a kormányalakítás után kiszivárgott minisztériumi dokumentum<sup>40</sup> elrugaskodni látszik a Magyarországon hagyományos, kizárólag a termékenységre fókuszáló népesedés politikától.

<sup>36</sup> [https://hirtv.hu/ahirtvhirei\\_adattar/nemeth-aki-teleszuli-aze-a-vilag-1395766](https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/nemeth-aki-teleszuli-aze-a-vilag-1395766)

<sup>37</sup> <https://www.demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/demografia/article/view/2722/2608>

<sup>38</sup> Makay Zsuzsanna: Változnak-e a kisgyermekes anyák munkavállalásával kapcsolatos vélemények Magyarországon, Korfa, 2017. december XVII. évfolyam 5. szám

<sup>39</sup> <http://real.mtak.hu/32745/1/2016-Magyar-Tudomany-Szalma%E2%80%93Takacs.pdf>

<sup>40</sup> [https://hvg.hu/itthon/20180425\\_Itt\\_az\\_etlap\\_mivel\\_akarja\\_felporgetni\\_a\\_nok\\_szulesi\\_kedvet\\_a\\_kormany](https://hvg.hu/itthon/20180425_Itt_az_etlap_mivel_akarja_felporgetni_a_nok_szulesi_kedvet_a_kormany)

E dokumentum legfontosabb célkitűzései a következők.

- A gyermekvállalás további ösztönzése előtt említi célként a lakosság egészségi állapotának javítását és a várható élettartam növelését.
- Népegészségügyi prevenció és szűrőprogramok indítása.
- További egészségügyi intézményfejlesztésre és eszközbeszerzésre van szükség.
- Mindezekkel az időben igénybe vett egészségügyi ellátást segítenék.
- Az intézkedéscsomag második helyére került a várandósság és a szülés körülményeinek javítása.
- Család és munka összeegyeztetésének támogatása: bölcsődei kapacitások megkétszerezése (50 ezerről 90 ezer férőhelyre) és az atipikus foglalkozási formák ösztönzése. Távmunka, illetve rugalmas- és részmunkaidő.
- A szemléletváltozás mellett a munkáltatók anyagi ösztönzését és a munkajogi szabályok kiigazítását javasolja a dokumentum.
- Főállású anyaság nagyobb anyagi elismerése.
- Az apák szerepének fokozottabb elismerése.
- Népesedéspolitika fókuszának kiterjesztése a határon túli magyarokra.

A Magyar Nemzeti Bank népesedéspolitikát érintő versenyképességi javaslatai<sup>41</sup> ugyancsak túllépnek a tradicionalista szemléleten. Az ebben megfogalmazott főbb elemek a következők.

- A pénzügyi családtámogatási rendszer munkavállaláshoz kötött elemei kövessék a dinamikus bérnövekedést.
- Gyermekvállalás népszerűsítése (figyelemfelhívás, családtámogatási elemek ismertségének növelése, felkészítő tréningek támogatása).
- Nők szülést követő munkaerőpiaci visszatérésének egyszerűsítése (bölcsődei férőhelyek növelése, családbarát munkahelyi környezet kialakítása).
- Köznevelési rendszer családbarát fejlesztése (ügyeletek meghosszabbítása a munkaidő végéig, nyári táboroztatás támogatása).
- Pénzügyi rendszer szolgáltatásainak családbarát fejlesztése.
- Családtámogatási rendszer elemeinek folyamatos felülvizsgálata, hatékonyságuk elemzése.

## Népesedéspolitikai irányok a régiós országokban

Bár a visegrádi országok családpolitikáért felelős miniszterei 2018 márciusában közös nyilatkozatban fektették le, hogy szerintük a családok támogatása jelenthet megoldást az egész Európát érintő demográfiai problémákra<sup>42</sup>, a szóban forgó országok jelentősen eltérő gyakorlatot alkalmaznak a probléma enyhítésére. Nem létezik a nyugat-európai gyakorlattal szembeállítható egységes közép-európai modell, még a bevándorlás tényleges elutasításában sem. Mivel ugyanis a kivándorolt állampolgárok hazacsábítását célzó kampányok egyelőre mérsékelt sikerrel jártak a térségben, az egyre súlyosbodó munkaerőhiány rákényszeríti a V4-országok kormányait a külföldiek alkalmazásával kapcsolatos adminisztrációs folyamatok megkönnyítésére. A régiós trendek összességében azt igazolják, hogy a migráció minden formáját hangzatosan elutasító politikálás felszíne alatt egyre inkább fokozódik az Európán kívülről érkező bevándorlás Kelet-Közép-Európába. Ennek hátterében pedig

<sup>41</sup> <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-180-pontja.pdf>

<sup>42</sup> „A családok támogatása jelenthet megoldást Európa demográfiai problémáira”.

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/csalad-es-ifjusagugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/a-csaladok-tamogatasa-jelenthet-megoldast-europa-demografiai-problemaira>

olyan strukturális társadalmi-gazdasági okok állnak, amelyeket népszerűség-hajhászó rövid távú kormányzati döntésekkel aligha lehet felülírni.

### Lengyelország

A lengyel PiS-kormány eddig főként közvetlen pénzügyi támogatással próbált javítani a születési rátán. Az első ciklus elején az úgynevezett „bébi bónusz” bevezetésével egyszeri, 1000-tól 2000 zlotyiig terjedő támogatást biztosítottak minden gyermek megszületése után, valamint gyermekek után járó adókedvezményekkel igyekeztek ösztönözni a gyermekvállalást.<sup>43</sup> Ugyancsak 2005-ben a fizetett anyasági szabadság 26 hétre való emelését javasolták, 2007-ben a gyermekgondozási rendszer fejlesztésének jegyében átfogó családpolitikai programtervet terjesztettek be az állami férőhelyek bővítésével és a nyitvatartási idők meghosszabbításával.

2016-tól havi 500 zlotyit biztosított minden második, mélyszegénységben élő családok esetén pedig minden első gyermek után. Az 500+ program javára írható, hogy enyhült<sup>44</sup> valamelyest a gyermekszegénység Lengyelországban, ám a születési ráta nem javult. Átmenetileg 1,2-ről 1,4-re módosult ugyan a termékenységi ráta, de 2018-ban már újabb visszaesés volt tapasztalható: január és július között 5500-zal kevesebb gyermek született, mint az azt megelőző év ugyanezen szakaszában.<sup>45</sup> A lengyel állam még mindig nem költ eleget egyéb gyermeknevelés-segítő rendszerekre, például az óvodai-bölcsődei ellátás fejlesztésére, vagy az apák hatékonyabb bevonására a gyermeknevelés folyamatába. Bár a szülői szabadság különböző formái elvben elérhetőek az apák számára is, de mivel a férfiak továbbra is lényegesen jobban keresnek, az alacsony fixösszegű kifizetések mellett nem éri meg a támogatás igénybevétele.<sup>46</sup>

A lengyel gyermekellátási rendszer strukturális problémái az államiság hiányából eredő történeti okokra vezethetők vissza: bölcsődék egészen az 1950-es évekig nem is léteztek, majd a rendszerváltást is alaposan megsínylették, minek következtében 1989-ben a 3 éves kor alatti gyermekek körülbelül 5 százaléka járt bölcsődébe, 2002-re már csak 3, 2008-ban pedig már csupán 2 százalékuk. A 2010 utáni reformintézkedéseknek köszönhetően ez az arány növekedett ugyan, de még mindig kevés a férőhely, a bölcsődei helyekhez való hozzáférés szigorúan meghatározott jövedelmi feltételekhez kötött, vagy pedig magas térítési díjakat kell fizetni.<sup>47</sup> Bár a 2007-es oktatási törvény értelmében bármilyen jogi vagy természetes személy alapíthat óvodát vagy egyéb iskola-előkészítő intézményt (2010-re ezek száma meg is nőtt), a lengyel ombudsman jelentései szerint továbbra is sok a feszültség az intézmények körül. Például még mindig nagy számban utasítják el a kétkeresetű családból származó gyerekeket, és gyakran a nyitva tartás sem kedvez a munkaidőnek.

Lengyelország a bevándorlásellenes üzenetek ellenére az eddiginél is szélesebbre tárná kapuit az unión kívüli vendégmunkások előtt. A PiS-kormány munkaügyekért, belügyekért, valamint a befektetési és fejlesztési ügyekért felelős szaktárcái hónapokig tartó egyeztetés után arra a következtetésre jutottak, hogy módosítani kell a jelenlegi migrációs stratégián. Stanisław Szwed helyettes munkaügyi miniszter idén júniusban bejelentette: a reform célja, hogy több unión kívüli bevándorlót lehessen foglalkoztatni Lengyelországban. Ennek jegyében meghosszabbítanák bizonyos képzettségű szakmunkások tartózkodási engedélyét. A vendégmunkások eddig legfeljebb 3 évre kaphattak munkavállalási

---

<sup>43</sup> „The V4’s greatest existential threat | Visegrad Insight”. <https://visegradinsight.eu/the-v4s-greatest-existential-threat05082014/>

<sup>44</sup> Goraus-Tańska, „The Family 500+: Battling Child Poverty in Poland”. : Battling Child Poverty in Poland <http://blogs.worldbank.org/europeandcentralasia/family-500-battling-child-poverty-poland>

<sup>45</sup> „Liczba urodzeń dzieci w 2018 r. Pytania o 500 plus”. <https://businessinsider.com.pl/finanse/makroekonomia/liczba-urodzen-dzieci-w-2018-r-pytania-o-500-plus/ey4p2x7>

<sup>46</sup> Frank Tamás, „Lengyelország, Csehország és Szlovákia családtámogatási rendszereinek összehasonlítása”.

<sup>47</sup> Frank Tamás.

file:///C:/Users/Work%20Hard%20Play%20Hard/Documents/PCprojektek/Demography/Frank\_Csal%C3%A1dt%C3%A1mogat%C3%A1s\_%C3%96sszehasonl%C3%ADt%C3%A1s\_CZSKPL.pdf

engedélyt, ezt most 5 évre tolnák ki. Hat posztszovjet tagállam állampolgárai esetében ez eddig 6 hónapra szólt, innentől ez egy évre nőhet.

Paweł Choraży befektetésért és fejlesztésért felelős helyettes miniszter szerint elsősorban a délkelet-ázsiai, például vietnámi és fülöp-szigeteki munkásokat célozzák, akik a munkaadók véleménye szerint is könnyen integrálódnak Lengyelországban, de bővíteni szeretnék a kedvezményezett országok listáját. A fenti országokból érkezők elsősorban a lengyel IT-szektor számára jelentenek értékes munkaerőt.

A lengyel munkaerőpiacról nagyjából 5 millió munkavállaló hiányzik, és a többi visegrádi országhoz hasonlóan az egyik legfőbb rendszerszintű kockázat itt is a fiatal, képzett munkaerő hiánya. Mateusz Morawiecki kormányfő júliusban maga is elismerte, hogy a munkaerőhiány miatt be fog szakadni a lengyel GDP, ezért nagy szükség van migránsokra. A menekültügyi vitában kemény bevándorlásellenes retorikát folytató PiS-kormány egyébként eddig is a legtöbb ukrán vendégmunkást foglalkoztatta az EU-ban: Lengyelországban 2016-ban 1,2 millió ukrán vendégmunkást tartottak számon, 2017-ben pedig a beérkező összesen 267 ezer kérelem közül 216 ezret ukránok nyújtottak be. Ukrán állampolgárok a legnagyobb számban a gyártási (18%) és szolgáltatási (15%) szektorokban dolgoznak. Ez azonban a külföldi munkaerő egyre fokozottabb beáramlása miatt változhat, vagyis az ukránok egyre magasabb pozíciókban helyezkednek majd el, és más ágazatokban is megjelenhetnek. Az unió munkaerő-mobilitási statisztikái szerint a 2004 és 2013 között csatlakozott 13 ország közül Lengyelország a legnépszerűbb migrációs célpont. Ez azonban legtöbbször nem jelenti, hogy a munkavállaló hosszú távon ott is marad, illetve a munkaerőpiac szerkezeti problémáira sem jelent megoldást. A bürokratikus lassúságon felül az is gondot jelent a lengyel cégeknek, hogy bizonyos iparágakban már egyszerűen nem találni ukrán munkaerőt. Németország ráadásul lazítani készül a lengyel szezonális vendégmunkásokat érintő szabályozáson, ami meghívólevéllel ér majd fel a Lengyelországban tartózkodó külföldi munkavállalók számára is.

#### Csehország és Szlovákia

A 75 évig fennálló cseh és a szlovák közös államiségnek köszönhetően Prága és Pozsony szociális politikái gyakran hasonló irányt követnek.

Csehországban a rendszerváltás után a lengyelhez képest sokkal jobb intézményes alapokról indult a gyermekellátás állami infrastruktúrájának kiépítése. Itt azonban a kilencvenes évek közepére például a jóléti állam reformjának keretében háttérbe szorult a gyermekvállalás állami eszközökkel történő ösztönzése, ehelyett a társadalmi egyenlőtlenségek visszaszorítására koncentráltak.<sup>48</sup> A bölcsődei befogadóképesség korlátozott volta az ezredfordulón növekedésnek indult születésszám hatására 2005 környékén vált egyre láthatóbbá. Ráadásul a munkaadó csak három évig köteles visszafoglalkoztatni a szülési szabadságon lévő nőket, így az intézményes helyhiány miatt kitolódik a szülői szabadság igénybevétele, mivel a nők 40 százaléka a harmadik év után nem tud visszatérni az állásához.<sup>49</sup> A fizetett szülői szabadság a gyermek 4 éves koráig igénybe vehető. Ezt elsősorban még mindig a nők vállalják, a férfiak átlagban - ösztönzők híján – mindössze 2 százaléka él az otthon maradás lehetőségével.

Az Európai Bizottság Csehországra vonatkozó országspecifikus ajánlásában arra hívta fel a figyelmet, hogy ösztönözni kell a gyermeket vállaló nők munkaerőpiacra történő mielőbbi visszatérését. Jelenleg a 20 és 49 év közötti cseh gyermekes nők foglalkoztatottsági szintje jóval alacsonyabb gyermektelen társaikénál. 2018 áprilisában a cseh parlament napirendre vette a 2016-ban bevezetett, 2 éves gyermekeknek járó garantált gyermekgondozást eltörlését. Bár Andrej Babiš kormánya egyelőre nem támogatta a javaslatot, a melléte érvelők sokkal inkább költségvetési, semmint ideológiai oldalról közelítették meg a kérdést: az intézményfenntartó önkormányzatoknak egyszerűen nincsen

<sup>48</sup> Frank Tamás, „Lengyelország, Csehország és Szlovákia családtámogatási rendszereinek összehasonlítása”.

<sup>49</sup> Frank Tamás.

kapacitásuk a 2 éves gyermekek garantált elhelyezésére.<sup>50</sup> A bölcsődeinél jobb állapotban lévő cseh óvodarendszerrel a szülők 97 százaléka elégedett ugyan, a rendszer ott is túlterhelt, és nő az elutasított gyerekek száma.

Szlovákiában az egyik legnagyobb gondot a bölcsődei rendszer krónikusan alulszabályozott jellege okozza: nincsenek felügyeleti szervek, az ott dolgozókra vonatkozóan nem léteznek megfelelő szakmai követelmények, és semmilyen központi támogatás nem érhető el a bölcsődék számára. Lengyelországhoz és Csehországhoz hasonlóan az eredmény ott is az óvodák túlterheltségében, illetve óvodapedagógus-hiányban jelentkezik. A három évig igénybe vehető anyasági támogatás havonta 213 euró, és az igénylő szülő vállalhat mellette teljes állást, ha úgy dönt, hogy visszatér a régi munkahelyére.<sup>51</sup> Jozef Mihál volt szlovák szociális miniszter a cseh rendszert tekinti követendő példának, ahol a szülők lerövidíthetik az anyasági szabadság hosszát, ebben az esetben magasabb havi támogatást kapnak.<sup>52</sup> Pozitívum ugyanakkor, hogy Szlovákiában a 2012-ben mért 222 főhöz képest 2016-ra 3092-re emelkedett az anyasági szabadságolást igénybe vevő férfiak száma, vagyis a szlovák férfiak részéről egyre növekvő hajlandóság mutatkozik a gyermeknevelésben való részvételre.<sup>53</sup> Ezt elsőként a 2000-es évek elején Mikulás Dzurinda (Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió) tette elérhetővé a férfiak számára, ám meglehetősen alacsony összegben, amit egy 2014-ben és egy 2016-ban indított kampányt követően emelt meg Robert Fico kormánya.

A szlovák kormány ugyancsak külföldi munkaerő bevonásával igyekszik enyhíteni a munkaerőpiaci problémán. Peter Pellegrini szlovák miniszterelnök 2018 augusztusában jelezte: akkora a munkaerőhiány, hogy muszáj lerövidíteniük a külföldiek alkalmazásával kapcsolatos eljárásokat.<sup>54</sup> A szlovák Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium által közzétett listán 182 akut munkaerőhiánnyal küzdő szakma szerepel, többek közt az egészségügyi szektorban. A helyi munkáltatók jelezték, hogy a szlovák munkapiacra akár 100 ezer külföldi munkavállaló is el tudna helyezkedni. A kormány ezért az adminisztrációs szakasz lazítását sürgette, miszerint 6 hétről 3 hónapra hosszabbítanák meg a munkahelyi betanítás idejét. A V4-országokon belül eddig Szlovákia szabályozta legszigorúbban a külföldi munkaerő alkalmazását, ahova a legtöbb külföldi eddig Ukrajnából, Szerbiából és Vietnamból érkezett.<sup>55</sup>

A legnagyobb problémát Csehországban is a képgalléros dolgozók és a képzett szakemberek hiánya okozza. A helyi cégek munkaerő-keresletét jelentősen csillapíthatná, ha sikerrel ösztönöznék a nők és az alacsonyán képzettek munkavállalását. A nők esetében ennek elsősorban az óvodák alacsony száma és a rugalmatlan munkaidő nehezíti a szülés utáni visszatérést, hiányoznak továbbá a képzetlen, magas munkanélküliségi aránnyal rendelkező dolgozókat ösztönző aktív piaci intézkedések. A prágai kormány egyelőre ugyancsak a külföldi munkaerőt igyekszik különböző kezdeményezésekkel Csehországba csábítani. 2016-ban elindítottak például egy ukrán rendszernek nevezett programot, ami cseh cégeknek segít az ukrán állásukeresők egyszerűbb alkalmazásában. A Munkaügyi és Szociális Minisztérium hasonló programokat terveznek Mongólia és a Fülöp-szigetek vonatkozásában is, mivel a munkaerőpiaci kereslet évről évre nő.<sup>56</sup>

---

<sup>50</sup> [http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/358\\_lubyova\\_stefanik\\_labour\\_market\\_in\\_slovakia\\_2017.pdf](http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/358_lubyova_stefanik_labour_market_in_slovakia_2017.pdf)

<sup>51</sup> Frank Tamás, „Lengyelország, Csehország és Szlovákia családtámogatási rendszereinek összehasonlítása”.

<sup>52</sup> NT, „Szlovákia állítólag nagylelkű a szülőkkel | Felvidék.ma”. <https://felvidek.ma/2016/11/szlovakia-allitolag-nagylelku-a-szulokkal/>

<sup>53</sup> „Slovakia: Incentives for men to take time off work for family life | Eurofound”.

<https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2017/slovakia-incentives-for-men-to-take-time-off-work-for-family-life>

<sup>54</sup> „Akár 100 ezer külföldi munkavállalót is befogadna Szlovákia | 24.hu”.

<https://24.hu/fn/gazdasag/2018/08/29/szlovakia-munkaerohiany/>

<sup>55</sup> „Visegrad is opening its doors to migrants, but specific jobseekers only”.

<sup>56</sup> „Visegrad is opening its doors to migrants, but specific jobseekers only”.

## A népesedéspolitikai jó gyakorlatok legfontosabb szempontjai

### Gyermekgondozás vagy pénzübeli segély?

A népesedéspolitikai viták egyik legfontosabb kérdése, hogy a nők magánélete és karrierje közötti egyensúlyt megteremtő lépések vagy a közvetlen pénzübeli segélyek segítik-e leghatékonyabban a születésszámok emelkedését. Ennek kapcsán a témakör kutatói általában az előbbi megoldást előnyben részesítik északi államokat és Franciaországot, illetve az utóbbi megközelítést alkalmazó németajkú államokat szokták összehasonlítani. Tekintve, hogy a skandináv államokban és Franciaországban a termékenységi ráta általában magasabb a Németországban látottaknál, a nők családi életét és karrierjét összehangolni hivatott szakpolitikai döntéseket tartják előnyösebbnek.<sup>57</sup> Ezt látszik igazolni az is, hogy az OECD tagállamaiban ott a legnagyobb a termékenység, ahol a legmagasabb a fizetett munkát végző nők száma, míg a szegénység a legalacsonyabb szintű.<sup>58</sup>

Ugyanakkor a népesedéspolitikai ennél sokkal összetettebb kérdéskör. Egy 2010-es kutatás szerint nehéz kapcsolatot kimutatni egy-egy szakpolitikai döntés és a tartós és fenntartható termékenységemelkedés között, még a családi- és munkahelyi köteleességek összehangolását célzó lépések esetében is. Érdemes különválasztani az ilyen népesedéspolitikai döntések rövid- és hosszú távú hatásait. A magánélet és a karrier összehangolását segítő lépések rövid távú hatása lehet a fiatalok gyermekgondozási lehetőségei elérhetősége és megfizethetősége (bölcsődék, óvodák), ami csökkenti a szülés költségét a nők számára. Ez azonban nem vezet a születésszám azonnali növekedéséhez: ehhez szükség van egy kulturális változásra, tehát arra, hogy az anyák és a párok elfogadják, hogy előbbiek nyugodtan folytathatják a munkát anélkül, hogy ártanának a gyermeknek. A nők szülés utáni munkaerőpiaci helyzetét segítő szakpolitikák pedig hosszú távon éppen ezt a kulturális szemléletváltást segíthetik.<sup>59</sup>

Az államok családpolitikai döntései természetesen ritkán helyezhetők el a skála egyik vagy másik végén, ezek a politikák a valóságban inkább egy „sokdimenziós spektrumon képzelhetők el, melyek mindegyikéhez eltérő érvek köthetők, és eltérő eszközökkel alakíthatók”.<sup>60</sup> A döntéshozóknak az eltérő céllal bevezetett társadalmi politikai eszközök között kompromisszumot is kell kötniük: bármennyire is fontos szempont a szülők visszatérése a munkaerőpiacra, kisgyermekkorban a minőségi gondozás feltétele a szülők aktív részvétele a gyereknevelésben a nap legalább egy részében – ezek a célok pedig könnyen ellentmondásba kerülhetnek egymással.<sup>61</sup>

### A népesedéspolitikai céljai és eszközei

A fejlett országok népesedéspolitikai jelentősen különböznek ezek történelmi beágyazottsága, kiforrottsága, az állami szerepvállalás mértéke és a munkaerőpiaci jellemzők alapján.<sup>62</sup> Olivier Thévenon hat fő családpolitikai célt különböztet el: ezek a szegénység csökkentése, a közvetlen kompenzáció a gyerekekkel kapcsolatos költségekért, a munkavállalás támogatása, a nemek közötti egyenlőség javítása, a kisgyermekkorú fejlesztés támogatása és a születési arányok növelése.

<sup>57</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

<sup>58</sup> Olivier Thévenon, „Családpolitika az OECD-országokban: összehasonlító elemzés”, *Statisztikai Szemle* 90, sz. 4 (2012): 354–57.

<sup>59</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

<sup>60</sup> Éva Surányi és Ildikó Danis, szerk., *Családpolitika más szemmel: Eltérő Nézőpontok, Változó Gyakorlatok* (Bdapest: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, 2009), [http://jogikar.uni-miskolc.hu/projectSetup/files/amu/mtb-harmad-ev-tb/csaladpolitika\\_mas\\_szemmel.pdf](http://jogikar.uni-miskolc.hu/projectSetup/files/amu/mtb-harmad-ev-tb/csaladpolitika_mas_szemmel.pdf).

<sup>61</sup> Surányi és Danis.

<sup>62</sup> Thévenon, „Családpolitika az OECD-országokban: összehasonlító elemzés”.

## Szülői szabadságok

Az MTA kutatói szerint a kormányzatok több módon is támogatják a kisgyermekes családokat, ebből fontos kiemelni a munkahely védelmét, ami biztosítja, hogy a szülőknek ne kelljen tartania attól, hogy nem tudnak visszatérni a munkaerőpiacra gyerekük születése után. A gyermekvállalással kapcsolatos anyagi és időbeli támogatásoknak ezen kívül más szerepe is van, az ilyen támogatások kihathatnak a családokon belüli munkamegosztásra, segíthetnek leküzdeni azokat a tényezőket, amelyek kizárják az apát a gyermeknevelésből. Problémát okozhat, ha a szülési szabadság megadásának módja nem támogatja a nemek egyenlőbb szerepvállalását a gyermeknevelésben, ez ugyanis konzerválhatja a hagyományos családon belüli szerepeket.<sup>63</sup> Ennek érdekében egyre több fejlett állam biztosít lehetőséget az apáknak apai szabadság igénybevételére, bár ezek időtartama és a jövedelemhelyettesítő juttatás mértéke is nagyban különbözik. Margaret O'Brien 2009-es kutatása szerint az apák szívesen veszik igénybe azokat a kedvezményeket, amelyeknek célja, hogy bevonják őket a gyermeknevelésbe, de leginkább akkor, ha a szabadságot magasan kompenzálják és az adott intézkedés csak az apák számára elérhető (nem ruházható át az anyákra).<sup>64</sup>

A szülési szabadságra való jogosultság javítja a női foglalkoztatási adatokat, de amennyiben ez a jogosultság túlzottan hosszúvá, több évre nyúlik, akkor az kifejezetten csökkenti a nők munkavállalási esélyeit. Egy 2018-as kutatás szerint az anyák által kihasznált szülési szabadság hosszát a nők karrierjükkel szembeni elkötelezettségének fokmérőjeként értékelik, így ronthatják az anyák munkaerőpiaci kilátásait. A szerzők kiemelik, hogy ezt a jelenséget ellensúlyozhatják az úgynevezett „Maradjunk kapcsolatban” programok (ezek elérhetőek például Kanadában, de csak nagyon korlátozott mértékben), amelyek lényege, hogy a szülési szabadságon levő anyát egy munkatársa folyamatosan tájékoztatja a munkáltató projektjeiről és ügyfeleiről.<sup>65</sup>

## Adókedvezmények és pénzbeli juttatások

A női munkavállalás fontos forrása a háztartási jövedelmeknek, növeli a kétkeresős családok életszínvonalát és biztosítékot is jelent, ha a férfi kereső elveszti állását, a kormányok ezért a nők munkaerőpiaci helyzetének támogatására adókedvezményeket szoktak bevezetni: ezek a női munkajövedelmek adóit vagy a háztartási tevékenységeket helyettesítő szolgáltatások adóit célozhatják.<sup>66</sup> A munkavállalás adóval való ösztönzésének jelentőségét számos kutatás bizonyította, és ez igaz a nők helyzetére is: az Európai Bizottság egy tanulmánya megállapította, hogy a magasabb másodlagos keresetekre kivetett adók csökkentik a nők munkaerőpiaci részvételét, és eltántoríthatják a gazdaságilag inaktív állampolgárokat vagy pályakezdőket a munkaerőpiaci részvételtől (például Belgiumban és Németországban).<sup>67</sup>

A háztartási tevékenységeket helyettesítő szolgáltatások adókedvezményei melletti legfontosabb érv, hogy a „jövedelemadók a női munkavállalást ösztönzik a háztartásban végzett munka javára”, és ezt hivatott kompenzálni, ha az ilyen a háztartásban végzett munkákat helyettesítő tevékenységeket támogatják.<sup>68</sup> Ezek az intézkedések képesek lehetnek munkát teremteni, de a pozíciókat valószínűleg nők tölténék be, ami erősíteni felülreprezentáltságukat az alsó jövedelmi hányadban.<sup>69</sup>

<sup>63</sup> Surányi és Danis, *Családpolitika más szemmel: Eltérő Nézőpontok, Változó Gyakorlatok*.

<sup>64</sup> Margaret O'Brien, „Fathers, Parental Leave Policies and Infant Quality of Life: International Perspectives and Policy Impact”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 624 (2009): 190–213.

<sup>65</sup> Ivona Hideg és mtsai., „The unintended consequences of maternity leaves: How agency interventions mitigate the negative effects of legislated maternity leaves”, *Journal of Applied Psychology* 103, sz. 10 (2018): 1155–64, <https://doi.org/10.1037/apl0000327>.

<sup>66</sup> Surányi és Danis, *Családpolitika más szemmel: Eltérő Nézőpontok, Változó Gyakorlatok*.

<sup>67</sup> Olga Rastrigina és Alina Verashchagina, „Secondary earners and fiscal policies in Europe”, szerk. Francesca Bettio (European Commission, 2015), [https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/150511\\_secondary\\_earners\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/150511_secondary_earners_en.pdf).

<sup>68</sup> Surányi és Danis, *Családpolitika más szemmel: Eltérő Nézőpontok, Változó Gyakorlatok*.

<sup>69</sup> Surányi és Danis.

A pénzübeni támogatások legnagyobb hátránya, hogy általában kizárólag a családok jövedelmét növeli, így a munkaerő-kínálatot csökkentik, így ezen eszközök célja sokkal inkább a szegénység csökkentése lehet.<sup>70</sup>

### Szülőbarát vállalati gyakorlatok

A szülők magánéletének és karrierjének összeegyeztethetősége egy ideje a fejlett országok kormányainak fontos céljává vált. Az államoknak és a munkáltatóknak egyre inkább biztosítania kell, hogy a kettő közül az egyiknek való megfelelés ne menjen a másik terület rovására; ezt segítheti elő az atipikus foglalkoztatási formák elterjedése.<sup>71</sup> A döntéshozók ezen a területen két utat választhatnak. Az egyik, hogy a munkáltatót a családbarát gyakorlatok (részmunkaidőre váltás, rugalmas munkakezdés-befejezés, iskolaévhez igazodó munkaév, távmunka) önkéntes átvételére készítik, például célzott kampányokkal (ez jellemző az angolszász országokban). A másik megközelítés, ha ezeket a gyakorlatokat a törvényhozás erejével igyekeznek rákényszeríteni a cégekre (ez jellemző például Hollandiában).<sup>72</sup>

### Univerzális gyermekellátás

A korábbiakban már említett nappali gyerekellátást a népesedéspolitikai kutatók az egyik leghatásosabb eszköznek tartják a nők gyermekvállalásra való ösztönzésében, és az 1990-es évektől fogva Európában komoly vita indult arról, hogy szükséges-e a skandináv országok által biztosítotthoz hasonló, univerzális – minden gyerek számára biztosított – koragyermekkorai ellátás.<sup>73</sup> A gyermekellátás biztosításának legfontosabb hozománya, hogy munkavállalásra ösztönzi az anyákat, de éppen ennyire fontos, hogy az ellátás minősége is megfelelő legyen.<sup>74</sup> Az európai gyermekellátási rendszereket Daniela Vuri szerint három csoportra oszthatjuk: (1) az északi országokban magas állami támogatással működő és univerzálisan elérhető rendszer; (2) a dél-európai, kevés férőhelyet biztosító rendszer és (3) a magánkézben összpontosuló, államilag kevésbé és célzottan támogatott rendszer. Ezek közül mind az északi, mind pedig az angolszász megoldás a nők magas munkaerőpiaci részvételéhez vezetett.<sup>75</sup> Az Egyesült Államokban az 1960-as években kezdtek elterjedni az óvodák egyes államokban, 3-4 év alatt széles körben elérhetővé váltak, ez a lehetőség pedig az egyedülálló nők 30 százalékát segítette hozzá a munkavállaláshoz.<sup>76</sup> Ez a siker ugyanakkor nem csak az állam szerepvállalásán múlik, a szülők értékválasztása, a gyermekgondozásról alkotott véleménye is számít.<sup>77</sup>

Az iskola előtti gyermekgondozásnak a gyerekekre is pozitív hatásai lehetnek: egy tanulmány szerint a minőségi korai gyermekgondozási intézménybe járó tanulók később jobb eredményeket értek el a nyelvek, az olvasás és a számolókészség terén, még családi háttérük figyelembevételével együtt is.<sup>78</sup> A mindenki számára elérhető, jó minőségű és megfizethető gyermekgondozási és korai oktatási lehetőségek hozzájárulhatnak a gyermekszegénység csökkentéséhez is – bár önmagában ez sem megoldás a problémára.<sup>79</sup>

---

<sup>70</sup> Surányi és Danis.

<sup>71</sup> Surányi és Danis.

<sup>72</sup> Surányi és Danis.

<sup>73</sup> Surányi és Danis.

<sup>74</sup> Daniela Vuri, „Do childcare policies increase maternal employment? Subsidized childcare fosters maternal employment, but employment status, childcare quality and availability matter” (IZA World of Labour, 2016), <https://wol.iza.org/uploads/articles/241/pdfs/do-childcare-policies-increase-maternal-employment.pdf>.

<sup>75</sup> Vuri.

<sup>76</sup> Surányi és Danis, *Családpolitika más szemmel: Eltérő Nézőpontok, Változó Gyakorlatok*.

<sup>77</sup> Vuri, „Do childcare policies increase maternal employment? Subsidized childcare fosters maternal employment, but employment status, childcare quality and availability matter”.

<sup>78</sup> Dalia Ben-Galim, „Making the case for universal healthcare” (Egyesült Királyság: IPPR, 2011), [https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/12/making-the-case-for-universal-childcare\\_Dec2011\\_8382.pdf](https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/12/making-the-case-for-universal-childcare_Dec2011_8382.pdf).

<sup>79</sup> Ben-Galim.



## Európai jó gyakorlatok

Thévenon egy 34 országot vizsgáló tanulmányában a két már említett népesedéspolitikai megközelítés alapján különböztetett meg országcsoportokat (pénzbeli juttatás – család és karrier összehangolása). Az eredményei megerősítik, hogy az északi államokra inkább jellemző, hogy komoly segítséget nyújtanak a szülőknek az otthonmaradáshoz, ezek azonban rövidebb támogatási idővel párosulnak. Ennek kiegyensúlyozására viszont a szülőknek elérhető a 3 év alatti gyermekek számára nyújtott intézményi gondozás. A skandináv országokban apasági kvótát is bevezettek, sőt, Dániát leszámítva a gyermektámogatási díj bizonyos részét csak az apák vehetik igénybe.<sup>80</sup>

Ezzel a gyakorlattal állnak meredeken szemben az angolszász országok (Egyesült Királyság, Írország). Ezek az országok rövid ideig és korlátozott összegben biztosítanak támogatást. Ezeket általában pénzben fizetik és elsősorban a szegény vagy egykeresős családokat célozzák. A szülők munkába állását ezek az országok jellemzően adókedvezményekkel biztosítják, az intézményi gyermekgondozás azonban drága – ennek ellenére meglehetősen elterjedt.<sup>81</sup>

A kontinentális országokban (például Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország) jellemző, hogy a családtámogatásra költött összegek magasak, de a népesedéspolitikák „konzervatív” jellegűek, a családi élet és a munka összehangolása nem elsődleges fontosságú – bár a kiterjedt intézményi gyermekgondozási hálózattal bíró Belgium, Luxemburg és Franciaország e tekintetben kivételnek tekinthető.<sup>82</sup>

Elkülöníthető még a dél-európai államok csoportja is: itt az angolszász országoknál is rövidebb ideig jár támogatás, és az intézményi gyermekgondozás sem annyira elterjedt. A készpénzes támogatások aránya általában alacsony, inkább az adópolitika segítségével igyekeznek a munkaerőpiac felé terelni a szülőket. Kelet-Európában sokkal kevésbé egységesek az alkalmazott megközelítések, közös vonásként azonban kiemelkedő, hogy a gyermek- és munkavállalás összehangolása sokkal kevésbé meghatározó cél.<sup>83</sup>

## Franciaország

Bár a teljes termékenységi arányszám Franciaországban is a szakértők által a népességfenntartáshoz szükségesnek tartott 2,1 alatt maradt, 2007 és 2016 között ezzel együtt is az Európai Unió egyik legjobban teljesítő tagállama maradt ezen a téren – és sohasem közelítette meg az 1,3-as „alacsonynál is alacsonyabb” értéket. Sokan a bevándorló lakosságnak tulajdonítják a magas francia termékenységi adatokat, és abban igazuk is van, hogy a bevándorlók általában több gyereket vállalnak, mint a befogadó népesség. Valójában ugyanakkor a bevándorlók száma nem elég ahhoz, hogy a teljes népességre vonatkoztatott mutatókat nagy mértékben növelje.<sup>84</sup> Más kutatások pedig arra jutottak, hogy a bevándorlók idővel igazodnak a befogadó ország termékenységi trendjeihez.<sup>85</sup>

Franciaországban kevés nő marad gyermek nélkül, és az általánosan elterjedt kétgyermekes családmódel mellett sok család három vagy több gyereket vállal – ezek a vonások komoly szerepet játszanak a magas termékenységi mutatóban, de fontos tényező az ország hagyományosan aktív

---

<sup>80</sup> Thévenon, „Családpolitika az OECD-országokban: összehasonlító elemzés”.

<sup>81</sup> Thévenon.

<sup>82</sup> Thévenon.

<sup>83</sup> Thévenon.

<sup>84</sup> Stefán-Makay Zsuzsanna, „A franciaországi családpolitika és a magas termékenység összefüggése” (KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, 2009), <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/517/538>.

<sup>85</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

családpolitikája is.<sup>86</sup> Franciaország Németországhoz hasonlóan egyrészt a teljes nemzeti összterméke (GDP) magas hányadát költi a családok támogatására, de a francia állam emellett ösztönzi a nők visszatérését a munkaerőpiacra szülés után, ellentétben Németországgal, ahol a családpolitika arra biztatja a nőket, hogy maradjanak otthon gyerekekkel, amíg az nem lesz iskolás korú.<sup>87</sup>

Franciaországban komoly lépéseket tettek a munkavállalás és a gyermekvállalás dilemmájának megoldására, amihez kellett az is, hogy a társadalom egyetért abban, hogy a nők anyagi függetlenségük érdekében dolgozzanak, illetve társadalmilag elfogadott az is, hogy a kisgyermekes anyák visszatérjenek munkahelyükre és gyerekeiket külső segítségre bízzák.<sup>88</sup> Franciaországban 1972 óta támogatják a gyermekfelügyeletet, azóta pedig már adókedvezményekkel is segítik ezt a tevékenységet. A francia bölcsődék már két és fél hónapos koruktól fogva fogadják a gyerekeket – akár egész napra is – és a magán-gyermekfelügyelők is elvállalják a legfiatalabbakat is. A bölcsődék állami támogatásának köszönhetően létrejött egy színvonalas hálózat. A bölcsődéket vagy megyék, vagy helyi önkormányzatok tartják fent, de léteznek szülők által alapítványi formában szervezett „családi” intézmények is. A bölcsődék megfizethetők (körülbelül a jövedelem 10 százaléka), ugyanakkor a férőhelyek száma meglehetősen korlátozott.<sup>89</sup>

Ezen felül a francia állam támogatni kezdte a családok által alkalmazott és fizetett magán-gyermekfelügyelőket, akik vállalkozóként végezhetik ezt a tevékenységet, ráadásul 1990 óta adójóváírással támogatják a felügyelőknél kifizetett bér egy részét. Az állam a család jövedelmének függvényében átvállalhatja a felügyelő utáni járulékok vagy bérének fizetésének egy részét is. A magán-gyermekfelügyeletnek két módja is lehetséges: egy képesített dadus vigyázhat 1-3 gyerekre saját lakásában is, de lehetséges az is, hogy a megbízott személy a család otthonában végzi el feladatát.<sup>90</sup>

A francia családpolitika 2004 óta kifejezetten biztatja a francia nőket arra, hogy a szülői szabadság ideje alatt részmunkaidőben dolgozzanak.<sup>91</sup> A francia szülők jövedelempótlékot kapnak, ha teljes időben otthon vannak a gyerekekkel, de akkor is, ha 50 százaléknál alacsonyabb vagy 50 és 80 százalék közötti részmunkaidőt vállalnak – igaz, progresszívan egyre kevesebbet.<sup>92</sup> A francia gyerekek hároméves korukban bekerülnek az iskolarendszerbe, ahol már a kezdetektől fogva ebédet és délutáni foglalkozásokat biztosítanak nekik, így mindkét szülő teljes munkaidőben dolgozhat.<sup>93</sup>

A francia családtámogatási és adórendszer kifejezetten a nagy családokat támogatja: a családi pótlékot csak a legalább két gyerekkel rendelkező családok kapják meg, az adórendszer a három- vagy többgyerekeseknek kedvez, az anyák hamarabb mehetnek nyugdíjba és a nagy családok kedvezményeket kapnak többek közt a tömegközlekedésen és mozikban.<sup>94</sup> A családi pótlék jelenlegi szabályzásának azonban komoly hátránya, hogy a gyermekek jelentős része, több mint 10 százaléka elesik a támogatástól.<sup>95</sup>

---

<sup>86</sup> Zsuzsanna, „A franciaországi családpolitika és a magas termékenység összefüggése”.

<sup>87</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

<sup>88</sup> Zsuzsanna, „A franciaországi családpolitika és a magas termékenység összefüggése”.

<sup>89</sup> Zsuzsanna.

<sup>90</sup> Zsuzsanna.

<sup>91</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

<sup>92</sup> Zsuzsanna, „A franciaországi családpolitika és a magas termékenység összefüggése”.

<sup>93</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

<sup>94</sup> Salles, Rossier, és Bachet.

<sup>95</sup> Zsuzsanna, „A franciaországi családpolitika és a magas termékenység összefüggése”.

## Írország

Írország uniós viszonylatban kimagasló teljes termékenységi arányszámot mutat.<sup>96</sup> Népesedési politikája leginkább az angolszász modellbe illik, ami a piaci megoldásokat támogatja, ösztönzi a magánszféra szerepét a jóléti szolgáltatásokban (pl. óvoda fenntartás) és leginkább a rászorulóknak nyújt közvetlen pénzbeli támogatást. A juttatások Írországban is a munkához kötődnek.<sup>97</sup>

Írországban az 1960-as években a családok mérete kiemelkedően magas volt: 1960-ban például minden harmadik megszületett gyerek legalább a család ötödik gyereke volt, és ez az arány csak az 1990-es évekre csökkent a többi fejlett ország szintjére.<sup>98</sup> Az országban hosszú ideig szigorú házassági törvények voltak életben: a közszférában dolgozó nők házasság után nem dolgozhattak, és ezt a szabályzást sok magánvállalat is átvette.<sup>99</sup> Am a magas termékenység ellenére is fennmaradt, hogy a törvényt már 1973-ban eltörölték (sőt, a tanároknak 1957-ben).<sup>100</sup>

Írországban ma már, ahogy szinte egész Európában, csökken a házasság népszerűsége és nő a házasságon kívül született gyerekek és a gyerekeiket egyedül nevelők száma is, illetve egyre gyakoribb, hogy mindkét szülő dolgozik.<sup>101</sup> Az ír állam igyekszik reagálni ezekre a változásokra, például az „Egyszülős Család Támogatás” bevezetésével, ami a legszegényebb, gyerekeiket egyedül nevelő szülőket célozza<sup>102</sup>, míg 2000-ben – a munkaerőhiány enyhítésére – Charlie McCreevy volt pénzügyminiszter úgy változtatta meg az adótörvényeket, hogy a kétkeresős családoknak kedvezzen, munkavállalásra ösztönözve a családok nő tagjait.<sup>103</sup>

Írország még így is az egyik legszűkmarkúbb uniós tagállam a családtámogatások tekintetében<sup>104</sup>, ráadásul a gyermekgondozás költségei itt a legmagasabbak az OECD-tagállamok között, ami negatív hatással van az ír gazdaságra is az ott kialakuló munkaerőhiányon keresztül.<sup>105</sup> Írország, egyelőre, ennek ellenére Európa élvonalában teljesít termékenység tekintetében.

---

<sup>96</sup> Rónán Duffy, „Irish People Are More Fertile than Almost All of Our European Peers”, TheJournal.ie, elérés 2018. október 10., <http://www.thejournal.ie/ireland-health-3772079-Dec2017/>.

<sup>97</sup> Kristó Katalin, „Tervek és valóság - a pénzbeli családtámogatási ellátások vizsgálata a kormányprogramok tükrében” (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, 2015), [http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media\\_items/kristo-katalin-disszertacio-tervezet.original.pdf](http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/kristo-katalin-disszertacio-tervezet.original.pdf).

<sup>98</sup> Tony Fahey, „Trends in Irish Fertility Rates in Comparative Perspective”, *The Economic and Social Review* 32, sz. 2 (2001): 153–80.

<sup>99</sup> Pamela Duncan, „Women at Work: 40 Years of Change”, The Irish Times, elérés 2018. október 10., <https://www.irishtimes.com/life-and-style/people/women-at-work-40-years-of-change-1.1420721>.

<sup>100</sup> Sinead O’Carroll, „Did You (or Your Mother) Have to Give up Work on Getting Married?”, TheJournal.ie, elérés 2018. október 10., <http://www.thejournal.ie/giving-up-work-when-married-1852776-Dec2014/>.

<sup>101</sup> Kieran McKeown és John Sweeney, „Family well-being and family policy: A review of research on benefits and costs” (Ministry of Health, 2001), <https://health.gov.ie/wp-content/uploads/2014/03/famrev-report.pdf>.

<sup>102</sup> Citizensinformation.ie, „One-Parent Family Payment”, elérés 2018. október 10., [http://www.citizensinformation.ie/en/social\\_welfare/social\\_welfare\\_payments/social\\_welfare\\_payments\\_to\\_families\\_and\\_children/one\\_parent\\_family\\_payment.html](http://www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/social_welfare_payments/social_welfare_payments_to_families_and_children/one_parent_family_payment.html).

<sup>103</sup> Duncan, „Women at Work”.

<sup>104</sup> Mary Daly és Sara Clavero, „Contemporary family policy in Ireland and Europe” (Queen’s University Belfast, 2009), <http://www.welfare.ie/en/downloads/cfpreport.pdf>.

<sup>105</sup> Sorcha Pollak, „Soaring Childcare Costs ‘Pushing Women out of Workforce’”, The Irish Times, elérés 2018. október 10., <https://www.irishtimes.com/news/social-affairs/soaring-childcare-costs-pushing-women-out-of-workforce-1.3610170>.

## Svédország

Svédországban évtizedek óta magasabb a termékenységi arányszám az európai átlagnál, de ez a gazdasági folyamatok függvényében gyakran ingadozik.<sup>106</sup> Svédország azon államok csoportjába sorolható, ahol az állam mindenkinek egyenlő lehetőségeket biztosít, a társadalmi egyenlőség megteremtésére törekszik; családpolitikájában a nők munkaerőpiacra való visszatérését segíti, de nemcsak a gyermekgondozásra, hanem a pénzbeli juttatásokra is sokat áldoz – így több szempontból hasonlít Franciaországra.<sup>107</sup>

Gunnar Anderson szerint a svéd családpolitika közvetlen célja nem a gyermekszületések számának ösztönzése, hanem a nők munkaerőpiaci részvételének javítása, illetve az állampolgárok megerősítése abban, hogy családi életük és karrierjük összeegyeztethető egymással anélkül, hogy másra kelljen támaszkodniuk ebben.<sup>108</sup> A szerző szerint a svéd állam három meghatározó döntéssel igyekszik ezt elérni: (1) egyéni adóztatás, ami kevésbé vonzóvá teszi a családon belüli gondozói és keresői feladatok kiválasztását; (2) a jövedelem pótló szülői szabadság, ami érdekeltté teszi a nőket abban, hogy gyermekvállalás előtt dolgozzanak és (3) az államilag támogatott gyerekgondozás.<sup>109</sup>

A svéd kormányok 1939-től kezdve progresszív politikai döntésekkel segédkeztek a termékenységi számok emelkedésében. 1939-ben olyan törvényt fogadtak el, ami tiltotta, hogy a munkáltatók házasság, terhesség vagy gyermekszületés miatt bocsássanak el nőket. Az 1960-as években a munkaerőhiány miatt egyre több nőt alkalmaztak teljes munkaidőben, ugyanakkor emiatt az anyáknak szembe kellett nézniük a teljes munkaidős foglalkoztatás és a gyereknevelés összeegyeztethetlenségével. Az 1970-es évekre a teljes termékenységi arányszám 1,6-ra esett, így erre válaszul a svéd kormány segítette a napközbeni gyermekgondozási létesítmények elterjedésében és olyan politikai döntéseket hoztak meg, ami a férfiak gyereknevelésben való nagyobb szerepvállalását ösztönözték. A kilencvenes években azonban a gazdasági válság hatására Svédországban is visszaesett a születésszám, amiben nemcsak a szociális segélyek megvágása játszott szerepet, hanem az is, hogy egyre több nő vált munkanélkülivé vagy csökkent drasztikusan a keresete.<sup>110</sup>

Gunnar Andersson kutatása alapján a munkaerőpiachoz erősebben kötődő és magasabb keresettel rendelkező nők nagyobb valószínűséggel szülnék gyereket, mint munkanélküli vagy alacsonyan fizetett társaik. Ezt valószínűleg erősíti az is, hogy a svédek a szülői szabadságuk alatt korábbi munkabérük 80 százalékát kapják meg – ami különösen érzékennyé teszi a rendszert a gazdasági folyamatokra.<sup>111</sup> Svédországban a férfiak is használhatják a szülői szabadságot, 1995-től ennek a kicsivel több mint egyéves időszaknak egy-egy hónapját csak az egyik szülő használhatta ki, 2002-től pedig már két-két hónap áll rendelkezésükre. Ennek köszönhetően a 2000-es évek elején a svéd apák 72 százaléka vett igénybe valamilyen szabadságot a gyermek születése utáni két évben. Ezen felül a svéd kormány a szülői

---

<sup>106</sup> „Can governments influence population growth? - OECD Observer”, elérés 2018. október 5.,

[http://oecdoobserver.org/news/archivestory.php/aid/563/Can\\_governments\\_influence\\_population\\_growth\\_.html](http://oecdoobserver.org/news/archivestory.php/aid/563/Can_governments_influence_population_growth_.html).

<sup>107</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

<sup>108</sup> Gunnar Anderson, „A study on policies and practices in selected countries that encourage childbirth: The case of Sweden0”, MIDPR Working Paper (Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, 2005), <https://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2005-005.pdf>.

<sup>109</sup> Anderson.

<sup>110</sup> „Can governments influence population growth? - OECD Observer”.

<sup>111</sup> Anderson, „A study on policies and practices in selected countries that encourage childbirth: The case of Sweden0”.

szabadsághoz hasonló támogatást biztosít annak a szülőnek is, aki 12 év alatti beteg gyermekét ápolja otthon.<sup>112</sup>

Svédország bevezetett egy úgynevezett „gyorsasági prémiumot” is, ami arra ösztönzi a svéd anyákat, hogy gyerekeiket „megfelelően rövid” időközönként (maximum 24 hónap) szüeljék meg – ekkor ugyanis a szülői szabadságért járó támogatás nem csökkenhet az előző szülés során megítélt összeg alá.<sup>113</sup> Ez bizonyítottan nem javította a termékenységi rátát, de nem is ez volt a célja, hanem az, hogy a szülők bevételeit szinten tudják tartani a gyermekvállalás idejére.<sup>114</sup> Andersson szerint pedig a svéd szülők gyorsan reagáltak az új szabályzásra, és csökkentették a gyerekek születése közt eltelt időszakot.<sup>115</sup>

## Németország

Németország francia szomszédaihoz hasonlóan GDP-je magas hányadát költi családpolitikára, ugyanakkor hosszú ideig a német állam arra összpontosított, hogy az anyákat gyerekek iskolás koráig otthon tartsa. Itt tehát jellemzőbb, hogy az állam a gyerekek gondozását ellátó családokat támogatja.<sup>116</sup> A fenti Eurostat adatok alapján látszik, hogy Németország hosszú ideig az Európai Unió egyik leggyengébb termékenységi arányát produkálta, az elmúlt években azonban sikerült közelítenie az európai átlaghoz – ez részben összefüggésben lehet a 2000-es évek elején bevezetett reformokkal is. A német termékenységi adatokhoz hozzájárulhat az is, hogy a német társadalom szemében erős kapcsolat van a házasság és a gyermekvállalás között, így gyakran előfordul, hogy aki nem házas, annak gyereke sincs. Ezen felül Németországban a lakosság sokkal inkább elvárja, hogy egy anya otthon legyen a gyerekével, így a nőknek nagyobb nehézség összeegyeztetni a karrierjüket a magánéletükkel.<sup>117</sup>

Németország 2007-ben vezette be a jövedelem-alapú szülői támogatást, amelynek köszönhetően a gyermekkel otthon maradó szülő a születés után egy évig korábbi fizetésének kétharmadát kapja támogatásként, és ez az időszak két hónappal meghosszabbítható, amennyiben azt a másik szülő veszi igénybe – ezzel pedig sikerült növelni az apák részvételét a gyereknevelésben, bár még mindig nagyon kevesen maradnak otthon.<sup>118</sup> 2016-ban a német állam 45 milliárd eurót költött gyermek- és ifjúsági programokra, aminek jelentős részét nappali gyermekgondozási intézményekre költötték. A szülőknek a gyerekek egyéves korától kezdve joguk van egy helyre egy ilyen létesítményben, ugyanakkor főleg a legsűrűbben lakott területeken még mindig nincs elég férőhely.<sup>119</sup> Fejlesztés alatt van egy olyan alkalmazás is, ami segíthet az anyáknak kapcsolatba lépni más szülőkkel és szakértőkkel is.<sup>120</sup>

Az elmúlt évtized változtatásai kapcsán Martin Brujard, a wiesbadeni Népeségkutató Szövetségi Intézet kutatási igazgatója megjegyezte, hogy a „nők úgy gondolják, lehet gyerekük és emellett

---

<sup>112</sup> Hideg és mtsai., „The unintended consequences of maternity leaves: How agency interventions mitigate the negative effects of legislated maternity leaves”.

<sup>113</sup> Gunnar Andersson, Jan M. Hoem, és Ann-Zofie Duvander, „Social differentials in speed-premium effects in childbearing in Sweden”, *Demographic Research* 14, sz. 4 (2006): 51–70.

<sup>114</sup> „»The motive was not to change the birth rate« - Department of Sociology”, elérés 2018. október 5., <https://www.sociology.su.se/english/research/research-projects/tita/the-motive-was-not-to-change-the-birth-rate-1.315321>.

<sup>115</sup> Andersson, Hoem, és Duvander, „Social differentials in speed-premium effects in childbearing in Sweden”.

<sup>116</sup> Salles, Rossier, és Bachet, „Understanding the long term effects of family policies on fertility: The diffusion of different family models in France and Germany”.

<sup>117</sup> Salles, Rossier, és Bachet.

<sup>118</sup> Deutsche Welle (www.dw.com), „A Family-Friendly Germany: Family Policy Reforms Take off | DW | 03.09.2009”, DW.COM, elérés 2018. október 5., <https://www.dw.com/en/a-family-friendly-germany-family-policy-reforms-take-off/a-4617912>.

<sup>119</sup> Welle (www.dw.com), „Are Family Policy Reforms to Thank for Germany’s Rising Birth Rates?”

<sup>120</sup> „How Germany Is Defusing a Demographic Time Bomb”, *Bloomberg.Com*, 2018. május 23., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-23/how-germany-is-defusing-a-demographic-time-bomb>.

folytathatják karrierjüket. Ezelőtt sok nő úgy gondolta, választania kell.”<sup>121</sup> Ugyanakkor Kathrin Jenner, a Dolgozó Anyák hamburgi szervezetének egy tagja az NPR online portálnak elmondta, hogy a német kormány továbbra sem a megfelelő módon fekteti be a családtámogatásra költött forrásokat. Jenner kiemelte azt is, hogy a német társadalom továbbra sem elfogadó a gyerekvállalás után a munkába visszatérő anyákkal szemben.<sup>122</sup>

Németországban továbbra is gondot okoz, hogy a dolgozó nők jelentős hányada részmunkaidőben dolgozik,<sup>123</sup> aminek kiváltó oka lehet az, hogy a német iskolákban kevés délutáni programot szerveznek.<sup>124</sup> Ehhez hozzátartozik, hogy sok német vállalat továbbra sem engedi a részmunkaidős munkavégzést vagy a távmunkát, ha pedig igen, akkor ezek alacsonyan fizetett, képzettséget nem igénylő munkahelyeket jelentenek.<sup>125</sup>

## Konklúziók

Azokban az országokban, ahol progresszívebb családpolitikai megoldásokat vezetnek be, magasabb a termékenység is, és egy reformfolyamat – ahogy Németország példáján látszik – pozitív változásokat indíthat el. Ezek a változások azonban hosszú távon látszanak, ahogy azt a francia vagy svéd példa is mutatja: ezek az államok az európai átlagnál jobban teljesítenek, a tudatosan felépített családtámogatási rendszereiknek köszönhetően. Mind Svédország, mind Franciaország kiemelkedő figyelmet fordít a szülők karrierje és magánélete közötti egyensúly kialakítására, illetve Németország is elindult ebbe az irányba. Ezen intézkedések segítik a nőket, hogy ne kelljen választaniuk a gyermekvállalás és a munka között, ugyanakkor ebben az esetben is hosszútávra szükséges tervezni, mert az adott ország társadalmának is meg kell szoknia és elfogadnia azt, hogy az anyák nem maradnak otthon kisgyermekükkel, hanem dolgoznak mellette.

Annak ellenére, hogy a közvetlen családtámogatások nem feltétlenül segítik a gyermekvállalás ösztönzését, ezeknek a juttatásoknak szerepük lehet a (gyermek)szegénység enyhítésében, ezért célszerűen, a szegény családok megsegítésére érdemes őket koncentrálni.

A magyar kormány által is kiemelten fontosnak tartott családközpontú adópolitika használata – amit szintén a pénzbeni juttatások közé sorolhatunk – kifejezetten fontos eleme lehet a nők munkavállalását ösztönző családpolitikának. Kiemelendő jó gyakorlat ebből a szempontból a háztartási munkát kiváltó szolgáltatásokra nyújtott adókedvezmény vagy adójóváírás. A pénzbeni támogatások bármely formája segíthet abban is, hogy a gyermekes családok ne érezzék úgy, anyagilag hátrányt szenvednek a gyermektelenekkel szemben.

A hagyományos családmodell támogatása hátrányosan hathat a termékenységre, ez ugyanis (1) eltántoríthatja a megházasodni nem kívánó párokat a gyermekvállalástól és (2) arra ösztönözheti a nőket, hogy válasszanak a magánélet és a karrierjük között. Svédország az elmúlt évszázadban a termékenység súlyos csökkenésére minden esetben progresszív családpolitikai döntésekkel válaszolt, így hosszú távon is sikerült az európai átlag felett tartani termékenységi arányszámát. Írország pedig annak ellenére is a legjobb demográfiai mutatókkal rendelkező ország Európában, hogy évtizedek óta maga mögött hagyta a tradicionális családfelfogást.

---

<sup>121</sup> „How Germany Is Defusing a Demographic Time Bomb”.

<sup>122</sup> „Germany’s Paradox: Family-Friendly Benefits, But Few Kids”, NPR.org, elérés 2018. október 5., <https://www.npr.org/2013/05/07/180610371/germanys-paradox-family-friendly-benefits-but-few-kids>.

<sup>123</sup> „Germany’s Paradox”.

<sup>124</sup> Welle (www.dw.com), „A Family-Friendly Germany”.

<sup>125</sup> Welle (www.dw.com), „Are Family Policy Reforms to Thank for Germany’s Rising Birth Rates?”